

Kako do demografske i ekonomske stabilnosti Slavonije, Baranje i Srijema?

Abramović, Franjo

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Economics and Business in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:145:769186>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-25**

Repository / Repozitorij:

[EFOS REPOSITORY - Repository of the Faculty of Economics in Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera

Ekonomski fakultet u Osijeku

Sveučilišni prijediplomski studij Ekonomija i poslovna ekonomija

Franjo Abramović

**KAKO DO DEMOGRAFSKE I EKONOMSKE STABILNOSTI
SLAVONIJE, BARANJE I SRIJEMA ?**

Završni rad

Osijek, 2024

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Ekonomski fakultet u Osijeku

Sveučilišni prijediplomski studij Ekonomija i poslovna ekonomija

Franjo Abramović

**KAKO DO DEMOGRAFSKE I EKONOMSKE STABILNOSTI
SLAVONIJE, BARANJE I SRIJEMA ?**

Završni rad

Kolegij: Hrvatsko i europsko gospodarstvo

JMBAG: 0010235919

e-mail: fabramovic@efos.hr

Mentor: prof.dr.sc. Nataša Drvenkar

Osijek, 2024

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek

Faculty of Economics and Business in Osijek

University Undergraduate Study Programme Economics and Business

Franjo Abramović

**HOW TO ACHIEVE DEMOGRAPHIC AND ECONOMIC
STABILITY IN SLAVONIA, BARANJA AND SRIJEM ?**

Final paper

Osijek, 2024.

IZJAVA
O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI,
PRAVU PRIJENOSA INTELEKTUALNOG VLASNIŠTVA,
SUGLASNOSTI ZA OBJAVU U INSTITUCIJSKIM REPOZITORIJIMA
I ISTOVJETNOSTI DIGITALNE I TISKANE VERZIJE RADA

1. Kojom izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je završni rad isključivo rezultat osobnoga rada koji se temelji na vlastitim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu. Potvrđujem poštivanje nepovredivosti autorstva te točno citiranje radova drugih autora i referiranje na njih.
2. Kojom izjavljujem da je Ekonomski fakultet u Osijeku, bez naknade u vremenski i teritorijalno neograničenom opsegu, nositelj svih prava intelektualnoga vlasništva u odnosu na navedeni rad pod licencom *Creative Commons Imenovanje – Nekomercijalno – Dijeli pod istim uvjetima 3.0 Hrvatska*.
3. Kojom izjavljujem da sam suglasan/suglasna trajnom pohranjivanju i objavljivanju mog rada u Institucijskom digitalnom repozitoriju Ekonomskoga fakulteta u Osijeku, Repozitoriju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku te javno dostupnom Repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti, NN 119/2022).
4. Izjavljujem da sam autor/autorica predanog rada i da je sadržaj predane elektroničke datoteke u potpunosti istovjetan s dovršenom tiskanom verzijom rada predanom u svrhu obrane istog.

Ime i prezime studenta/studentice: Franjo Abramović

JMBAG: 0010235919

OIB: 80657621216

e-mail za kontakt: franjo.abramovic13@gmail.com

Naziv studija: sveučilišni prijediplomski studij Ekonomija i poslovna ekonomija

Naslov rada: Kako do demografske i ekonomske stabilnosti Slavonije, Baranje i Srijema?

Mentor/mentorica rada: prof.dr.sc. Nataša Drvenkar

U Osijeku, 2024. godine

Potpis Franjo Abramović

SAŽETAK

Demografska i ekonomska stabilnost županija Slavonije, Baranje i Srijema (mислеći na: Virovitičko-podravsku, Požeško-slavonsku, Brodsko-posavsku, Osječko-baranjsku i Vukovarsko-srijemsku) zahtijeva integrirani pristup čime javlja potreba za detaljnom analizom i primjenom raznovrsnih politika i strategija. Ove regije tradicionalno se suočavaju s izazovima kao što su iseljavanje, niska stopa nataliteta i gospodarska stagnacija. Stoga je ključno koncentrirati se na pronalaženje održivih rješenja koja će omogućiti dugoročnu stabilnost ovog dijela Republike Hrvatske. Pad demografskog kapitala u Slavoniji, Baranji i Srijemu ima složene i duboke posljedice po ekonomiju i cjelokupnu održivost ovih područja. Iseljavanje mladih, starenje populacije i niska stopa fertiliteta su ključni demografski izazovi, dok se ekonomske posljedice manifestiraju kroz neravnomjernu ekonomsku razvijenost, visoku nezaposlenost i gubitak radne snage.

Analizom postojećih demografskih i ekonomskih podataka, ovaj rad identificira ključne faktore koji pridonose trenutnoj situaciji te predlaže smjernice koje mogu podržati demografsku obnovu i ekonomski razvoj. Uključeni su prijedlozi kao što su poboljšanje infrastrukture, poticanje malog i srednjeg poduzetništva, provedba specifičnih demografskih mjera i učinkovito korištenje sredstava iz EU fondova. Posebna pažnja posvećena je unapređenju sustava školstva u skladu s specifičnim zahtjevima tržišta rada, razvoju ruralnog turizma i agroturizma kao ekonomskih prilika te promicanju regionalne suradnje.

Implementacijom integriranih politika i mjera, Slavonija, Baranja i Srijem imaju potencijal transformirati se u održive i prosperitetne regije koje će svojim stanovnicima osigurati visoku kvalitetu života te privući investicije. Ulaganja u ove regije pridonijet će ne samo njihovom lokalnom razvoju, već će imati pozitivan utjecaj i na cjelokupno gospodarstvo i društvo Republike Hrvatske.

Ključne riječi: demografska stabilnost, ekonomska stabilnost, iseljavanje, neravnomjerna ekonomska razvijenost, regionalni razvoj.

How to achieve demographic and economic stability in Slavonia, Baranja and Srijem?

ABSTRACT

The demographic and economic stability of the counties of Slavonia, Baranja and Srijem (related to: Virovitica-Podravska, Požega-Slavonia, Brod-Posavina, Osijek-Baranja and Vukovar-Srijem) requires an integrated approach involving detailed analysis and the application of various policies and strategies. These regions have traditionally faced challenges such as out-migration, low birth rates and economic stagnation. Therefore, it is crucial to focus on finding sustainable solutions that will enable the long-term stability of this part of the Republic of Croatia. The decline of demographic capital in Slavonia, Baranja and Srijem has complex and profound consequences for the economy and overall sustainability of these areas. The emigration of young people, the aging of the population and the low fertility rate are the main demographic challenges, while the economic consequences are manifested in uneven economic development, high unemployment and the loss of labor. By analyzing existing demographic and economic data, this paper identifies the key factors contributing to the current situation and proposes guidelines that can support demographic renewal and economic development. This includes proposals such as improving infrastructure, supporting small and medium-sized enterprises, implementing specific demographic measures and the effective use of EU funds. Particular attention will be paid to improving the education system in line with the needs of the labor market, developing rural tourism and agritourism as economic opportunities and promoting regional cooperation.

By implementing integrated policies and measures, Slavonia, Baranja and Srijem have the potential to transform into sustainable and prosperous regions that will offer a high quality of life to their inhabitants and attract investment. Investments in these regions will not only contribute to their local development, but will also have a positive impact on the entire economy and society of the Republic of Croatia.

Keywords: demographic stability, economic stability, emigration, uneven economic development, regional development.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Metodologija rada	2
3. Teorijski okvir: uloga i značenje stanovništva za ekonomski razvoj	3
4. Analiza demografskih trendova u Slavoniji, Baranji i Srijemu	9
5. Demografski izazovi: od prirodne do mehaničke neravnoteže	16
5.1. Demografska (ne)stabilnost Slavonije, Baranje i Srijema.....	16
5.2. Neravnoteže na tržištu rada Slavonije, Baranje i Srijema	25
5.3. Povezanost regionalnog razvoja i demografskih trendova u Slavoniji, Baranji i Srijemu	27
6. Strategije i mjere za ostvarenje ekonomske i demografske stabilnosti .	29
7. Suvremeni demografski trendovi i refleksije na ekonomski razvoj Slavonije, Baranje i Srijema.....	35
8. Zaključak	38
9. Literatura	39
9. Dodaci.....	41
Popis slika.....	41
Popis tablica:.....	41

1. Uvod

Svakodnevno iseljavanje, niska stopa nataliteta i starenje stanovništva ključni su demografski izazovi koji ozbiljno opterećuju istočni dio Republike Hrvatske, prvenstveno Slavoniju, Baranju i Srijem. Ovi problemi se korijene u bogatoj povijesti ovih regija, a dodatno su pogoršani recentnim ratnim sukobima, ekonomskom tranzicijom i ulaskom Hrvatske u Europsku uniju. Gospodarski napredak ovih područja znatno je usporen, a ponekad i onemogućen zbog ozbiljnog nedostatka radne snage. Konkretno, borba poduzeća s pronalaskom kvalificiranih radnika naglašava koliko je situacija ozbiljna i alarmantna. Ulaganje u obrazovanje te programe cjeloživotnog učenja predstavljaju ključ za stvaranje radne snage koja je u skladu s potrebama modernog tržišta rada. Ovo, uz promicanje praktične obuke i obrazovanja prilagođenog industrijskim potrebama, omogućuje povećanje kvalificiranosti radne snage i prilagodljivost novim tehnologijama i izazovima tržišta.

Starenje stanovništva dodatno opterećuje zdravstveni i mirovinski sustav te smanjuje bazu radno aktivnog stanovništva. Rješavanje ovih problema zahtijeva integrirani pristup svih dionika s ciljem poticanja razvoja i prosperiteta pet slavonskih županija kroz konkretne ekonomske, socijalne i demografske strategije. Mjere poput poticanja nataliteta, u obliku poreznih olakšica za obitelji i poboljšanja dostupnosti dječje skrbi, mogu pozitivno utjecati na povećanje broja novorođenih. Uz to, važno je usmjeriti pažnju na mlado, radno sposobno stanovništvo putem demografskih i ekonomskih mjera koje potiču lokalno stanovništvo na ostanak te privlače useljenike, osobito mlade obitelji. Programi subvencioniranja stanovanja, zapošljavanja i društvene integracije ključni su alati u tim nastojanjima.

Za predstavnike lokalne i izvršne vlasti, prioritet bi trebao biti kontinuirano unapređenje kvalitete života u ruralnim područjima kroz konzistentna ulaganja u zdravstvenu zaštitu, obrazovanje i osiguravanje dostupnosti ključnih institucija za nesmetan svakodnevni život. Ova nastojanja su osnovna za zadržavanje stanovništva i smanjenje emigracije. Osiguranje dostupnosti kvalitetne infrastrukture i usluga ciljano će raditi na povećanju atraktivnosti regija i smanjenju potreba za iseljavanjem.

2. Metodologija rada

Korištenjem metodologije za pisanje ovog rada, autor stavlja naglasak na potrebu kritičkog promišljanja o demografskoj i ekonomskoj stabilnosti Slavonije, Baranje i Srijem ističući kako se ovo podneblje suočava s izazovima demografske stagnacije i gospodarskih promjena. Također, kroz ovaj rad se identificiraju ključni trendovi u populaciji i gospodarstvu te definiraju faktori koji utječu na njihovu stabilnost.

Kao prvi korak u analizi trenutne demografske i ekonomske situacije u Slavoniji, Baranji i Srijemu potrebno je provesti pregled dostupne literature, što podrazumijeva raščlambu znanstvenih članaka, vladinih izvješća i statističkih podataka o demografiji, ekonomiji i regionalnom razvoju ovog dijela Hrvatske što će omogućiti uočavanje postojećih trendova i prethodnih istraživanja na ovu temu. Provođenjem kvantitativne analize osigurat će se objektivni podaci o demografskim i ekonomskim karakteristikama regije, dok će obrada statističkih podataka vezanih uz kretanje stanovništva, stopu nataliteta i mortaliteta, razinu obrazovanja i zaposlenost pripomoći u otkrivanju izvjesnih demografskih trendova. S druge strane, podacima o bruto nacionalnom proizvodu po stanovniku, strukturi industrije i poljoprivrede, te stopi nezaposlenosti pružit će se uvid u trenutno ekonomsko stanje regije.

Poznato je kako brojke ne govore uvijek sve, a upravo iz tog razloga će se kroz provođenje kvalitativne analize omogućiti detaljnije razumijevanje faktora koji stoje iza demografskih i ekonomskih trendova. Navedeno je moguće postići kroz razgovor s poznanicima iz različitih sektora, kao što su primjerice predstavnici lokalne vlasti, poduzetnici te poljoprivrednici. Razgovori s tim pojedincima mogu pripomoći u otkrivanju uzroka odlaska mladih iz ruralnih područja, definiranju svakodnevnih izazova s kojima se suočavaju poduzetnici i poljoprivrednici te općenitu percepciju stanovništva ovoga područja o gospodarskom okruženju. Analizirajući relevantne dokumente Europske unije i studije slučaja o kreiranju uspješnih modela regionalnog razvoja u drugim državama članicama pružene su informacije o mogućim strategijama za unapređenje Slavonije, Baranje i Srijema.

Metodologija ovog završnog rada oslonila se na kombinaciju pristupa, odnosno kroz pregled literature će se pružiti čvrsta teorijska i empirijska podloga, a koristeći komparativnu analizu će pružiti inspiraciju za buduće razvojne strategije za demografsku i ekonomsku stabilnost Slavonije, Baranje i Srijema.

3. Teorijski okvir: uloga i značenje stanovništva za ekonomski razvoj

Demografska stabilnost odnosi se na uravnoteženu i dosljednu strukturu stanovništva tijekom vremena, gdje su ključne demografske varijable kao što su stope nataliteta, stope smrtnosti i stope migracije dovoljno stabilne da spriječe drastične promjene u veličini i sastavu stanovništva. Postizanje demografske stabilnosti ključno je za osiguravanje održivog gospodarskog rasta i održavanje socio-ekonomskog blagostanja regije. Demografska stabilnost, načelno, podrazumijeva sljedeće:

1. Uravnotežene stope nataliteta i smrtnosti što znači da veličina stanovništva ostaje relativno stabilna bez neočekivanih porasta ili opadanja. Ova ravnoteža pomaže osigurati da mlado i radno sposobno stanovništvo može uzdržavati starije osobe, pridonoseći uravnoteženom omjeru ovisnosti.
2. Održiva stopa rasta stanovništva koja osigurava da resursi i infrastruktura mogu ići ukorak s povećanjem stanovništva bez degradacije okoliša ili iscrpljivanja resursa.
3. Kontrolirana migracija koja uključuje upravljanje useljavanjem i iseljavanjem na načine koji podupiru regionalno tržište rada i kulturnu koheziju, dok istovremeno sprječavaju odljev mozgova ili prenapučenost u određenim područjima.
4. Odgovarajuća dobna distribucija bez značajnih neravnoteža između broja mladih, radno sposobnog i starijeg stanovništva, pomaže u održavanju zdravog, funkcionalnog društva.
5. Poboljšano očekivano trajanje života i zdravstveni uvjeti.
6. Socijalne i ekonomske politike koje podržavaju obitelji.

Stanovništvo je jedan od najvažnijih čimbenika ekonomskog razvoja zemalja te kroz svoju brojnost, strukturu i konstantnim promjenama unutar populacijske strukture pritom stvara vlastiti utjecaj na različite segmente gospodarstva, a njihovim razumijevanje postaviti će se temelji za donošenje održivih ekonomskih politika. U konkretnom primjeru regija Slavonije, Baranje i Srijema, razumijevanjem uloga i značenja demografskih faktora bit će presudno za formuliranje strategija koje mogu potaknuti demografsku obnovu i ekonomski rast.

Od davnina su ekonomisti prepoznali važnost te nužnost rasta stanovništva koji predstavlja nezaobilaznu kariku potrebnu za ekonomski razvoj. Ekonomska logika nalaže da regije s rastućim stanovništvom u većini slučajeva imaju veću radnu snagu te ujedno i veće unutarnje tržište čime se potiče daljnji gospodarski rast. S druge strane, regije koje bilježe opadajuće stope

stanovništva suočavaju se s izazovima poput smanjenja radne snage, što može ograničiti proizvodne kapacitete, ali i ekonomske aktivnosti. Kroz ovo poglavlje će se analizirati teorijski okvir kojim se povezuje i stavlja u odnos stanovništvo te stupanj ekonomskog razvoja, osvrnuvši se tako na ključne teorije i njihove implikacije.

Teorija demografskog prijelaza opisuje kako su se s vremenom demografski obrasci mijenjali tijekom svjetskog ekonomskog razvoja. Demografska tranzicija opisuje promjenu od društva s visokom stopom nataliteta i mortaliteta prema društvu s niskom stopom nataliteta i mortaliteta. Belaćić (2019.) posebno ističe kako je zahvaljujući procesu demografske tranzicije u velikoj mjeri obilježena povijest etapnog razvoja stanovništva, koju karakteriziraju ključne promjene u režimu reprodukcije stanovništva koje su odvijale paralelno s procesom globalne modernizacije društva. Prema riječima uglednog francuskog demografa Adolphe Landrya, u prvoj fazi tranzicije, brzi rast stanovništva pružio je pojedine prednosti ekonomiji, a kao razlog tomu može se istaknuti pojava poboljšanog zdravlja i medicine, no s vremenom kroz društvene i gospodarske promjene, odnosno urbanizacijom, emancipacijom žena i poboljšanim obrazovanjem se počinje utjecati na stopu nataliteta što je naposljetku rezultiralo niskom stopom mortaliteta, ali i smanjenjem stope rasta stanovništva.

Teorija ljudskog kapitala naglašava važnost obrazovanja, posjedovanja vještina i dostupnosti napredne zdravstvene skrbi kao prijeko potrebnih faktora za produktivnost i ekonomski razvoj, odnosno ulaganjem u ljudski kapital dostižu se više stope i izraženije mogućnosti ka inovacijama, poboljšanoj produktivnosti i postizanju ekonomskog rasta. Bogdanović (2008.) navodi kako su predstavnici klasične škole, kao primjerice Adam Smith, istaknuli konstataciju da se poboljšanjem obrazovanog sustava automatski povećavaju i proizvodni kapaciteti radnika, s istim učinkom kao što bi se to postiglo kupovinom strojeva ili drugih oblika fizičkoga kapitala s ciljem povećavanja proizvodnosti tvornice. Pet slavonskih županija i dalje ima priliku povećati svoj ekonomski potencijal kroz daljnja ulaganja u sektor obrazovanja i unaprijeđenu profesionalnu izobrazbu kako bi uspješno doprinijeli poboljšanju kvalitete života i smanjenju emigracije.

Teorijom endogenog rasta pojašnjava se da ekonomski rast nije samo produkt vanjskih čimbenika, već se može generirati unutar gospodarstva kroz mnogobrojne inovacije, dostupnost nove tehnologije i samim ulaganjem u ljudski kapital. Prema riječima hrvatskih ekonomista te analitičara Ive Bičanića i Milana Deskara-Škrbića (2022.), proces proizvodnje naprednih tehnologija posljedica je racionalnog načina potrošnje resursa, čime se kao posljedica javlja posve drugačiji prikaz tehnološkog napretka. Stoga, regije Slavonija, Baranja i Srijem

ulaganjem u lokalne istraživačke kapacitete i strategije potrebne za tehnološki razvoj mogu potaknuti inovacije i poduzetništvo kroz raznorazne inicijative kao što su primjerice subvencije za start-up tvrtke, razvoji tehnoloških parkova te poticanje suradnje između sveučilišta i industrije.

Teorija dualne ekonomije dijeli gospodarstvo na moderni i tradicionalni sektor. Kao začetnik ove teorije ističe se W. Arthur Lewis koji u svojoj knjizi „Economic Development with Unlimited Supplies of Labour“ navodi kako razvoj obično počinje s prijelazom radne snage iz poljoprivrednog u industrijski sektor, odnosno deagrarijacijom što dovodi do urbanizacije i povećanja produktivnosti. Uspješnost dualne ekonomije bazira se na ispunjenju određenih zahtjeva koji zavise od konkretnih uvjeta kojim raspolaže jedna ekonomija, odnosno optimalno korištenje raspoloživih resursa te je nakon inicijalno produktivnih dualnosti neophodno je osiguravanje preduvjeta za balansirani razvoj ekonomije. Osim ravnomjernog domaćeg rasta, pozitivna penetracija međunarodnog tržišta na temelju konkurencije je jamac razvoja ekonomije. Prostor istočne Hrvatske ima snažnu poljoprivrednu tradiciju, ali ipak za održivi razvoj potrebno je jačanje industrijskog i uslužnog sektora te je stoga potrebno da politike koje potiču diversifikaciju gospodarstva, razvoj malih i srednjih poduzeća te modernizaciju poljoprivrede imaju priliku smanjiti ekonomske disparitete.

Teorija ruralnog razvoja naglašava neophodnost integriranog pristupa koji uključuje ekonomske, socijalne i ekološke čimbenike, a pritom esencijalni elementi obuhvaćaju diversifikaciju ruralne ekonomije, kao i održivo te pametno korištenje resursa, unaprjeđenje infrastrukture i socijalnih usluga. Čavrak (2003.) smatra da je na početku devedesetih godina prošloga stoljeća došlo do postupne tranzicije hrvatskog gospodarstva i društva, čime su uslijedili novi „šokovi“ za hrvatsko selo i poljoprivredu što je rezultiralo liberalizacijom tržišta, zbog čega je u kratkoročno došlo do velikog pada proizvodnje i produktivnosti, ali i osjetnog pada konkurentnosti poljoprivrede Republike Hrvatske na međunarodnom tržištu. Primjenom navedene teorije može se pripomoći u revitalizaciji ruralnih područja kroz razvoj agroturizma, ekološke poljoprivrede, obnovljivih izvora energije i unaprjeđenje ruralne infrastrukture te se ujedno primjenom ovakvog pristupa namjeravaju kreirati nove izvore prihoda i poboljšati životne uvjete.

Teorija socijalnog kapitala navodi neizmjernu specifičnost postojanja društvene povezanosti, povjerenja i suradnje kao ključne figure potrebne za ekonomski razvoj. Prema riječima Aleksandra Štulhofera (2003.), prisutnost visoke razine socijalnog kapitala može poboljšati učinkovitost institucija, potaknuti poduzetništvo i olakšati protok informacija i inovacija,

odnosno pozitivan trend uputio bi na rastuću društvenu stabilnost i porast povjerenja u društvene norme što pospješuje razvoj civilnog društva. Jačanjem socijalnog kapitala kroz poticanje lokalnih zajednica, razvoj mreža poduzetnika i podršku nevladinim organizacijama može poboljšati ekonomske prilike i društvenu koheziju kroz različite inicijative poput zajedničkih poljoprivrednih zadruga ili lokalnih razvojnih agencija koje na kraju mogu izrasti u ključni faktor za daljnji razvoj.

Međutim, demografski trendovi, poput stope nataliteta, mortaliteta, pitanja migracija i strukture stanovništva, direktno i neupitno oblikuju gospodarski potencijal i održivost bilo koje regije. Veličina populacije i njezin rast su osnovni parametri kojima se određuje radna snaga, potražnja za dobrima i uslugama te ukupni potencijal tržišta. Pozitivan rast stanovništva može potaknuti ekonomski razvoj povećanjem broja potrošača i radne snage. Međutim, ekspanzivno povećanje stanovnika može dovesti do pritiska na resurse i infrastrukturu, dok negativan rast, odnosno smanjenje broja stanovnika, može prouzročiti smanjenje radne snage i potrošnje, što destruktivno utječe na ekonomski rast.

Dobna, spolna i obrazovna struktura stanovništva značajno utječu na ekonomski potencijal regije. Radno sposobno stanovništvo, koje obuhvaća osobe od 15 do 64 godine, predstavlja ključnu skupinu za ekonomske aktivnosti, budući da kontinuirano starenje stanovništva može dovesti do povećanja opterećenja na sustave socijalne skrbi i smanjenja produktivnosti, dok mlada i obrazovana populacija može biti izvor inovacija i gospodarskog rasta.

Migracije, bilo unutarnje ili međunarodne, igraju ključnu ulogu u oblikovanju demografskog profila regije. Pozitivne migracije, poput priljeva radne snage iz drugih regija ili zemalja, mogu olakšati ionako preopterećen sustav kroz popunjavanje radnih mjesta i poticanje gospodarskog rasta. S druge strane, odljev stanovništva, posebno mladih i obrazovanih kadrova, može dovesti do „odljeva mozгова“ i ekonomskog opadanja. Kao rezultat toga je došlo do fenomena pod nazivom „geografija nezadovoljstva“ koja se manifestira u mnogobrojnim zemljama Europske unije pri čemu se ljudi osjećaju marginaliziranima te se u tom aspektu napominje učinak famoznog „odljeva mozgovā“ čiji se učinak očituje u migraciji visokoobrazovanog i kvalificiranog kadra iz određene regije ili zemlje u drugu. Posebna pažnja se daje na problem masovnog „egzodusa“ medicinskog osoblja te nastavnog osoblja, koji je porastao uslijed znatnih rezova proračunskog novca za zdravstvenu i socijalnu skrb posljednjih godina. Između ostaloga, od krucijalne važnosti je nastaviti sa ulaganjima u sektore obrazovanja i osposobljavanje radne snage za moderne vještine ključno je za smanjenje nejednakosti i povećanje konkurentnosti.

Štoviše, prema indeksu ljudskog potencijala (HDI) Hrvatska je visoko razvijena zemlja – prema podacima iz 2021.godine zauzima 31. mjesto na globalnoj ljestvici, s rezultatom od 0,899 što znači da Hrvatska ima prilično visok standard života, dobro obrazovano stanovništvo i dugo očekivani životni vijek.

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, Slavonija, Baranja i Srijem suočavaju se s kontinuiranim demografskim padom, uzrokovanim niskim stopama nataliteta, visokom stopom mortaliteta i značajnim migracijskim aktivnostima. Ove regije bilježe konstantno smanjenje broja stanovnika, što predstavlja hendikep za održavanje ekonomske stabilnosti i rast. Dobna struktura stanovništva u ovim regijama ukazuje na visok udio starijeg stanovništva i smanjenje broja mladih, radno sposobnih osoba. Analiza dobne strukture ovih regija pokazuje visok udio starijeg stanovništva i smanjenje broja mladih. Prema popisu stanovništva iz 2021. godine, udjel stanovništva starijeg od 65 godina u Slavoniji iznosi preko 20%, što je znatno iznad nacionalnog prosjeka. Trend starenja stanovništva povećava pritisak na sustav socijalne skrbi i smanjuje bazu radno sposobnog stanovništva te može negativno utjecati na tržište rada i ekonomsku dinamiku regija, s obzirom da smanjuje bazu radne snage.

Unutarnje migracije, kao i emigracije prema inozemstvu, značajno utječu na demografsku sliku Slavonije, Baranje i Srijema. Mlađe stanovništvo često napuštaju ove regije u potrazi za boljim ekonomskim prilikama, što dodatno pogoršava demografske i ekonomske probleme. Slavonija, Baranja i Srijem suočavaju se s visokim stopama iseljavanja, posebice mladih i radno sposobnih ljudi, a negativni migracijski saldo dodatno smanjuje ponudu radne snage i potencijala za gospodarski rast.

S ekonomskog stajališta, manjak radno sposobnog stanovništva može dovesti do smanjenja proizvodnje, povećanja troškova rada i smanjenja konkurentnosti regije. S obzirom da se tržište rada u Slavoniji, Baranji i Srijemu suočava s manjkom kvalificirane radne snage, što je jedna od glavnih prepreka za ekonomski razvoj. Poduzeća često izvještavaju o teškoćama u pronalaženju radnika, što ograničava njihove proizvodne kapacitete i mogućnosti rasta. Također, smanjenje broja stanovnika reducira domaću potrošnju, što ima negativne implikacije na poslovanje lokalnih poduzeća i smanjenje investicijske atraktivnosti regija. Manje tržište potrošnje vodi do smanjenja prihoda za poduzeća, što može dovesti do zatvaranja poslovnih subjekata i daljnjeg ekonomskog opadanja. Iako se suočavaju s demografskim izazovima, ove regije imaju radnu snagu koja je tradicionalno angažirana u poljoprivredi, industrijskoj proizvodnji i uslužnim djelatnostima.

Također, demografske promjene utječu na javne financije i mogućnost pružanja javnih usluga. Manji broj radno aktivnog stanovništva smanjuje porezne prihode, dok povećanje broja starijih osoba povećava troškove zdravstvene i socijalne skrbi. Slavonija, Baranja i Srijem suočavaju se s fiskalnim izazovima zbog smanjenja poreznih prihoda i povećanja socijalnih izdataka, a ovakvo stanje znatno otežava financiranje razvojnih projekata i održavanje kvalitetnih javnih usluga.

Također, investitori često traže regije s rastućim tržištima i stabilnim demografskim trendovima. Demografski pad u Slavoniji, Baranji i Srijemu smanjuje investicijski potencijal regije, što dodatno ograničava mogućnosti za ekonomski oporavak. No treba spomenuti kako su Slavonija, Baranja i Srijem poznate po bogatim prirodnim potencijalima, uključujući plodno poljoprivredno zemljište, šume i rijeke, a upravo ovi resursi značajno doprinose te se iskorištavaju za razvoj poljoprivrede, prehrambene industrije i ekoturizma. Geografski položaj ovih regija omogućuje lak pristup ključnim tržištima u Europi, s obzirom da blizina granica s Mađarskom, Srbijom te Bosnom i Hercegovinom pruža strateške prednosti za trgovinu i logistiku. Unatoč određenim ograničenjima Slavonija, Baranja i Srijem imaju solidnu transportnu infrastrukturu uključujući ceste, željeznice i riječne luke, a daljnja ulaganja u modernizaciju infrastrukture ujedno bi mogla značajno povećati investicijski potencijal.

Stanovništvo je ključni resurs za ekonomski razvoj, a demografski trendovi u Slavoniji, Baranji i Srijemu predstavljaju značajan izazov za održivost ovih regija. Stoga, razumijevanje demografskih faktora i njihovih efekata na ekonomski razvoj ključno je za formuliranje strategija koje mogu potaknuti demografsku obnovu i ekonomski rast. Iz navedenog je vidljivo da nastavak ulaganja dovodi do stvaranja uvjeta za poticanje nataliteta, zadržavanje i privlačenje stanovništva te kroz podršku starijem stanovništvu moguće je postaviti dobre temelje uz provođenje ključnih mjera za postizanje demografske i ekonomske stabilnosti.

4. Analiza demografskih trendova u Slavoniji, Baranji i Srijemu

Slavonija, Baranja i Srijem, nekada poznate kao žitnica Europe, suočeni su s demografskom krizom velikih razmjera. Iseljavanje stanovništva, posebno mladih ljudi, postalo je kroničan problem koji prijeti da potkopa budućnost regije. Štoviše, demografski trendovi u ovim područjima predstavljaju jedan od najvećih izazova za njihov ekonomski i društveni razvoj te će se kroz ovo poglavlje analizirati veličina i rast broja stanovništva u Slavoniji, Baranji i Srijemu, identificirati ključne čimbenike koji utječu na demografske promjene te predložiti moguće strategije za demografsku i ekonomsku revitalizaciju.

Istočna Hrvatska se proteže na prostoru pet hrvatskih županija: Požeško-slavonske, Virovitičko-podravske, Brodsko-posavske, Osječko-baranjske te Vukovarsko-srijemske, čineći tako približno gotovo petinu od ukupnog teritorija Republike Hrvatske i oko 20% cjelokupnog stanovništva Hrvatske. Poznati hrvatski sociolog Dražen Živić (2017.) naglašava kako je prostor ovih pet slavonskih županija prema „formalnim statističko-demografskim pokazateljima i kriterijima, u suvremenom razdoblju ima najnepovoljnija dinamička obilježja.“ U svome djelu „Demografsko pražnjenje Istočne Hrvatske“, Živić (2017.) ističe kako je u razdoblju od svega pedesetak godina, istočna Hrvatska došla od statusa „obećane“ zemlje, do podneblja u kojem realnost postaje iseljavanje i starenje populacije s brojnom imigracijom mladog stanovništva, s obzirom da je demografsko pražnjenje u posljednjih 25 godina bilo toliko intenzivno da je premašilo čak i najcrnje prognoze učinivši Slavoniju tako „jakim žarištem depopulacije, iseljavanja i ostarjelosti stanovništva“.

U periodu između dvaju popisa stanovništva 2011. i 2021. demografska slika u „Lijepoj našoj“ bila je popraćena depopulacijom i starenjem stanovništva. Gubitak stanovništva u Republici Hrvatskoj nije bio ravnomjeran u svim regijama, a najpogođenije područje je definitivno prostor pet slavonskih županija koje je napustila mlađa populacija nakon ulaska u Europsku uniju. Time je uzrokovan veći pada broja živorođenih od predviđenog u usporedbi 2013. godine što je dodatno pogoršalo demografsku situaciju. Osim niskog nataliteta i iseljavanja, starenje stanovništva pogoršava i povećanje očekivanog trajanja života, iako je stopa smrtnosti još uvijek iznad prosjeka. U međuvremenu, imigracija stranih radnika posljednjih nekoliko godina u Republiku Hrvatsku, uglavnom muškaraca u sektorima s manjkom radne snage, donosi određenu demografsku promjenu.

Tijekom svoje bogate i burne povijesti, stanovništvo Slavonije, Baranje i Srijema susretalo se s nizom demografskih problema koji su oblikovali trenutnu socioekonomsku sliku ovih regija. Kroz povijest ovo područje je često bilo poprište sukoba i ratova, uključujući Osmanlijska osvajanja (naježda Turaka na hrvatske prostore započeta u 15. stoljeću uzrokovala je prvi veliki val iseljavanja), ratove u sklopu Habsburške Monarhije te posljednji, Domovinski rat tijekom devedesetih godina prošloga stoljeća. Ratovi su doveli do masovnih migracija, prisilnog iseljavanja, te uništenja cijelih zajednica, što je nepovratno promijenilo demografsku strukturu.

Razvoj hrvatskog stanovništva tijekom proteklih nekoliko desetljeća karakteriziraju određeni demografski izazovi i promjene, kao što su depopulacija, nizak natalitet, povećanje životnog vijeka, konstantne unutarnje i vanjske migracije, porast broja stranih radnika i azilanata, rapidno starenje populacije, preoblikovanje tradicionalne obitelji, porast udjela visokoobrazovanog stanovništva te stope zaposlenosti, kao i projekcija demografskog pad do sredine stoljeća. Iseljavanje krajem 19. i početkom 20. stoljeća bilo je potaknuto siromaštvom, agrarnom prenapučenošću i političkim pritiscima u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Hrvati su tada masovno emigrirali u Sjevernu i Latinsku Ameriku, te Australiju i Novi Zeland. Nakon Drugog svjetskog rata, s uspostavom komunističke vlasti u Jugoslaviji, dio stanovništva iselio se zbog političkih razloga, ali i zbog teških ekonomskih uvjeta. Drugi val iseljavanja bio je pretežno usmjeren prema razvijenijim zemljama zapadne Europe i Sjeverne i Južne Amerike. Tijekom 60-ih i 70-ih godina prošloga stoljeća dogodila se takozvana „gastarbajterska“ emigracija, kada su mnogi Hrvati odlazili na privremeni rad u zapadnoeuropske zemlje, osobito Njemačku. Mnogi od njih su planirali povratak, ali su se naposljetku odlučili trajno naseliti u inozemstvu. U periodu prije izbijanja Domovinskog rata Republika Hrvatska je imala najveći broj stanovnika u svojoj povijesti te je brojila više od 4,7 milijuna stanovnika, no nažalost u tom „najkrvavijem razdoblju hrvatske povijesti“ uslijedio je najveći egzodus domaćeg stanovništva, budući da su mnogi Hrvati bili prisiljeni napustiti svoje domove zbog ratnih djelovanja i etničkog čišćenja te je ovaj val iseljavanja bio usmjeren uglavnom prema susjednim zemljama, ali i prema zapadnoj Europi i prekomorskim zemljama.

Također, razne vladajuće sile poticale su naseljavanje različitih etničkih skupina kako bi osigurale lojalnost i stabilnost u regiji. Iz tog je razloga dolazilo do doseljavanja Nijemaca, Mađara, Slovaka i Srba tijekom Habsburškog razdoblja, što je značajno izmijenilo etnički sastav ovog podneblja. Kroz povijest, različite vladajuće strukture donosile su promjene koje su utjecale na poljoprivrednu proizvodnju, koja je kroz stoljeća predstavljala glavnu gospodarsku aktivnost u Slavoniji, Baranji i Srijemu što se očitovalo u redistribuciji zemljišta,

kolektivizaciji tijekom socijalističkog razdoblja, te privatizaciju i deindustrijalizaciju nakon pada socijalizma, što je imalo direktan utjecaj na ekonomski status i samim time na demografske pokazatelje.

Analiza statističkih podataka i prethodnih istraživanja omogućila je identifikaciju ključnih prednosti, slabosti, prilika i prijetnji za ruralna područja Hrvatske, pružajući osnovu za planiranje razvoja. Naime, jačanje malog poduzetništva i drugih sektora izvan poljoprivrede nudi priliku za iskorištavanje trenda rastuće multifunkcionalnosti poljoprivrede i šumarstva, ujedno ključnih ruralnih sektora. Međutim, identificirane slabosti i prijetnje objašnjavaju zašto ruralna područja, unatoč svom značaju, stagniraju ili nazaduju. Povijesni događaji i dosadašnje politike doveli su do toga da 92% teritorija Hrvatske, na kojem živi 47% stanovništva, ima slabo razvijenu i nekonkurentnu ekonomiju. Sami istok Republike Hrvatske posebno pati od nedostatka ili slabije razvijene komunalne infrastrukture nego u urbanim područjima, kao i dugotrajnih posljedica Domovinskog rata. Među ostalim, prisutna je i snažna depopulacija, nepovoljna demografska struktura, ali i nedostatak koordinacije razvojnih programa te inicijative lokalnih zajednica.

Niska stopa nataliteta i visoka stopa emigracije mladih obitelji dovela je do starenja populacije. Starenje stanovništva predstavlja izazov za socijalne i zdravstvene sustave, a posebno pogađa ruralna područja gdje mladi često napuštaju svoje domove tražeći bolje prilike. „Bijela kuga“ je izraz koji se često koristi u demografskim studijama za opisivanje fenomena niske stope nataliteta i visoke stope smrtnosti, što dovodi do prirodnog smanjenja populacije. U kontekstu Slavonije, kao i drugih dijelova Hrvatske, „bijela kuga“ je trend koji je posebno izražen u posljednjih nekoliko desetljeća, ali ima korijene koji se protežu duboko u povijest ovih pet slavonskih županija. Robert Skenderović iz Hrvatskog instituta za povijest navodi kako su ovu pojavu u Slavoniji zamijetili katolički svećenici još krajem 19. stoljeća te se otada opetovano upozoravalo na posljedice toga problema. Naime, tadašnji promatrači primijetili su značajnu promjenu u tradicionalnom shvaćanju i planiranju obitelji u Slavoniji, s obzirom da je krajem 19. i početkom 20. stoljeća, sve više obitelji počelo je prihvaćati model s jednim ili dvoje djece. Razdoblje socijalističke Jugoslavije donijelo je industrijski razvoj, ali i intenzivnu urbanizaciju, što je potaknulo migraciju stanovništva iz ruralnih dijelova Slavonije u industrijske centre. Stoga su navedeni demografski premještanji uzrokovali demografsko iscrpljivanje mnogih slavonskih sela, odnosno deruralizaciju Istočne Hrvatske.

S gospodarskim problemima koji su se pogoršali devedesetih godina prošlog stoljeća i 2000.-ih, posebice nakon tranzicije na tržišnu ekonomiju i ratnih razaranja, Slavonija je doživjela

ekonomski stagnaciju što je dodatno pojačalo emigraciju mladih obitelji i smanjenje nataliteta, pogoršavajući „bijelu kugu“. Također, modernizacija i promjene u društvenim vrijednostima imali su svoj utjecaj na demografske trendove. Među ostalim, povećan fokus na obrazovanje i karijeru, posebno među ženama, dovelo je do kasnijeg ulaska u brak i roditeljstvo, što dodatno doprinosi niskoj stopi nataliteta.

Demografski razvoj Hrvatske u novijoj povijesti obilježen je s dva različita razdoblja: prvo, s umjerenim demografskim rastom koji tekao do izbijanja Domovinskog rata, i drugo, s kontinuiranim padom broja stanovnika od 1991. godine i traje neprestano do danas. Pad broja stanovnika započeo je ratnim razaranja i ekonomskom tranzicijom, odnosno prijelazom iz planskog u tržišno gospodarstvo, naposljetku rezultirajući smanjenjem stanovništva za preko 900 tisuća do 2021. godine. Hrvatska je tako izgubila oko 23% populacije u posljednja tri desetljeća, što je svrstava među zemlje s najvećim demografskim padom u EU, nakon Latvije, Litve, Bugarske i Rumunjske. Negativna neto migracija, odnosno iseljavanje je glavni uzrok depopulacije od 1991., ali u novije vrijeme negativan prirodni prirast sve više pridonosi tom trendu.

Osim toga, broj živorođene djece u Hrvatskoj je u padu zbog sve manjih generacija i trenutno je na najnižoj razini od kraja Drugog svjetskog rata. Strategija „Demografske revitalizacije Republike Hrvatske do 2033. godine“ ističe da je pad broja stanovnika, koji je na državnoj razini iznosio oko 10%, bio prisutan u svim županijama u posljednjem međupopisnom razdoblju. Najveći pad zabilježen je u Vukovarsko-srijemskoj županiji gdje je depopulacija iznosila 20%, dok je Grad Zagreb zabilježio najmanji pad broja stanovnika, od 3%. Negativna neto migracija bila je glavni faktor depopulacije u većini županija, a županije s depopulacijom većom od državnog prosjeka uključuju Vukovarsko-srijemsku, Požeško-slavonsku, Brodsko-posavsku, Virovitičko-podravsku i Osječko-baranjsku županiju. Prema posljednjim dostupnim podacima iz popisa stanovništva i demografskih izvještaja, Slavonija, Baranja i Srijem suočavaju se s kontinuiranim padom broja stanovnika. Ove regije bilježe nisku stopu nataliteta, visoku stopu mortaliteta te značajan odljev stanovništva zbog emigracije, posebice mladih ljudi. Primjerice, Osječko-baranjska županija, kao jedna od ključnih županija u ovim regijama, bilježi smanjenje broja stanovnika za više od 10% u posljednjem desetljeću. Iseljavanje iz Slavonije, Baranje i Srijem potaknuto je nizom međusobno povezanih čimbenika, a kao glavni faktori izdvajaju se ekonomska nesigurnost i nedostatak perspektivnih radnih uvjeta. Stoga, mlado stanovništvo odlučuje napustiti rodni kraj u nadi da će pronaći bolji posao i sebi osigurati bolji životni standard u većim i gospodarski naprednijim gradovima te zapadnoeuropskim zemljama,

čemu svjedoče i brojke iz Tablice 1. Osim toga, demografsko starenje i pad nataliteta doprinose negativnom prirodnom prirastu, što dodatno pogoršava problem iseljavanja. Isto tako, niske stope nataliteta mogu se pripisati nizu čimbenika što primjerice uključuje nesigurnost zaposlenja, financijske poteškoće i kasnije odlučivanje za roditeljstvo.

Tablica 1: Prikaz kretanja broja stanovništva za odabrane godine u pet slavonskih županija

	Popis stanovništva 2001. godine	Procjena broja stanovnika 2008. godine	Procjena broja stanovnika 2013. godine	Popis stanovništva 2021.godine	Procjena broja stanovnika 2022. godine
Vukovarsko-srijemska	204.768	198.289	175.932	143.113	141.025
Osječko-baranjska	330.506	320.617	300.950	258.026	255.175
Brodsko-posavska	176.765	173.628	155.956	130.267	128.288
Požeško-slavonska	85.831	82.548	75.801	64.084	63.037
Virovitičko-podravska	93.389	88.299	83.029	70.368	69.290
Republika Hrvatska	4.437.460	4.434.508	4.255.689	3.871.833	3.855.641

Izvor: Autor izradio prema dostupnim podacima na stranicama Državnog zavoda za statistiku (Procjena stanovništva Republike Hrvatske u 2022. godini)

Mladi ljudi predstavljaju „vitalnu snagu“ bilo koje regije te se oni mogu smatrati nositeljima inovacijske i pokretačke snage ekonomskog rasta. Među ostalim, iseljavanje mladog i obrazovanog stanovništva ugrožava društvenu koheziju i dovodi do gubitka prijeko potrebnog znanja te vještina i upravo se iz tog razloga Slavonija, Baranja i Srijem susreću s „odljevom mozgova“, odnosno sa situacijom gdje najtalentiraniji i visokoobrazovani ljudi odlaze, a pritom ostavljajući iza sebe one kojima preostaje da si probaju osigurati svoje „mjesto pod suncem“, a ove porazne teze potvrđuju iz podaci iz Tablice 2. u kojoj je prikazan odnos između broja doseljenih i odseljenih u području pet slavonskih županija.

Tablica 2 : Prikaz broja doseljenog i odseljenog stanovništva u pet slavonskih županija u 2018. i 2022. godini

Županija	2018. Doseljeni	2018. Odseljeni	2022. Doseljeni	2022. Odseljeni
Vukovarsko-srijemska	820	3001	1492	2373
Osječko-baranjska	879	3635	2108	2715
Brodsko-posavska	807	2258	1549	2157
Požeško-slavonska	299	1172	547	1070
Virovitičko-podravska	180	1009	454	758

Izvor: Autor izradio prema dostupnim podacima na stranicama Državnog zavoda za statistiku (Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2022. godini)

Prema demografu Živiću (2017.), korijeni demografskih problema Slavonije, Baranje i Srijema sežu čak 150 do 200 godina unatrag, iako se statistički dokazi mogu pratiti tek u posljednjih pola stoljeća. Prema njegovim riječima, Slavonija je regija s trenutačno najnepovoljnijim demografskim kretanjima u zemlji te je s godinama od „žitnice Hrvatske“ došla do izrazite i duboke depopulacije te nažalost postala sinonim za duboko demografsko starenje. S obzirom na burna zbivanja na međunarodnoj sceni, ali i na prostorima Republike Hrvatske, u prošleme stoljeću što se očituje kroz dva svjetska rata i Domovinski rat tijekom 1990-ih godina koji su kulminirali iznimnim visokim demografskim ratnim gubitcima u sferi ratnoga mortaliteta i prisilnih migracija. Treba napomenuti kako je „samo u Domovinskom ratu u pet istočnohrvatskih županija poginulo ili se još uvijek smatra nestalima više od 10 tisuća ljudi, a da je u prisilnim migracijskim strujama sudjelovalo najmanje 180 tisuća stanovnika “ (Živić, 2017.). Ratna stradavanja za sobom su ostavila duboke i neizbrisive demografske posljedice na istočnu Hrvatsku, a gradovi poput Vukovara, Osijeka, Vinkovaca i Županje i dan danas se oporavljaju od gubitka stanovništva. Međutim, negativni demografski trendovi nisu prestali s okončanjem rata. Iseljavanje, posebice mladih u potrazi za boljim ekonomskim prilikama, u kombinaciji s niskom stopom nataliteta i starenjem stanovništva, dodatno su pogoršali demografsku situaciju. No, okončanje rata nije zaustavilo negativne demografske trendove. Nadalje, navedeni prirodni gubitak Dražen Živić je dodatno pojasnio analizom službenih podataka Državnog zavoda za statistiku ističući kako je u razdoblju od 2011. do 2017. istočna Hrvatska izgubila 105 tisuća stanovnika, s 805 tisuća pala je na 700 tisuća rezidenata. Iz prethodno navedenog se može zaključiti kako se on osvrnuo na proces demografskog starenja te određene procjene kazuju da će do sredine stoljeća više od trećine stanovništva ovog dijela

Hrvatske biti starije od 64 godine, dok će se udjel mladog stanovništva reducirati na svega 10 do 15 posto.

Oživljavanje Slavonije, Baranje i Srijema zahtijeva višestruki te stručan pristup, budući da je ekonomski razvoj ključan za stvaranje radnih mjesta i privlačenje mladih, a ovo se najbolje očituje u naporima Vlade Republike Hrvatske koja ulaže značajna sredstva za poticanje i rast poljoprivrede i poduzetništva te različitih sektora od strateškog značaja. Poznato je kako se poboljšanjem infrastrukture, obrazovanja i zdravstvene zaštite se postiže određena razina sigurnosti građanstva te je ujedno neophodna za poboljšanje kvalitete života. Međutim, ekonomske mjere nisu dovoljne te se uz odgovarajuće strategije i predan rad, Slavonija, Baranja i Srijem se mogu pretvoriti u regiju punu života i prosperiteta. Isto tako, neophodno je riješiti dublje probleme koji pokreću iseljavanje te će stoga zasigurno biti potrebni trud i odlučnost kako bi se osigurala svijetla budućnost za ovaj dio Republike Hrvatske.

5. Demografski izazovi: od prirodne do mehaničke neravnoteže

Demografija se može definirati kao znanost koja proučava stanovništvo te se često baš taj pojam „pojavljuje na stolu“ kada se počinje razmatrati o budućnosti pojedinih društava. Demografski izazovi su s vremenom postajali sve zahtjevniji i uzimali su sve veći zamah na društveni, ekonomski i politički aspekt društva. Prirodna neravnoteža, odnosno razlika između stope nataliteta i mortaliteta, jedan je od „gorućih“ demografskih izazova. Iako broj živorođenih u odnosu na broj umrlih ukazuje na nisku stopu fertiliteta u Hrvatskoj, strategija „Demografske revitalizacije Republike Hrvatske do 2033. godine“ koristi mjeru totalne stope fertiliteta koja pokazuje prosječan broj djece koje će žena roditi tijekom života. Prema tom pokazatelju, Republika Hrvatska je 2021. godine imala natprosječno višu stopu rodosti (1,58) u usporedbi s prosjekom Europske unije (1,53).

Važno je za naglasiti da u mnogim razvijenim zemljama, uključujući i Hrvatsku, stopa nataliteta pada, ali se s druge strane i očekivano trajanje života povećava. Upravo iz ovoga razloga neravnoteža između ova elementa dovodi do starenja stanovništva, prouzročivši tako mnogobrojne posljedice, budući da starija populacija zahtijeva veću zdravstvenu skrb i socijalnu potporu pritom stvarajući pritisak na javne financije i državnu potrošnju. Ovaj fenomen kojeg karakterizira povećanje udjela starijih osoba i smanjenjem udjela mladih, nije novost, ali je u posljednjih nekoliko godina dosegnuo alarmantne razmjere, posebno u ruralnim područjima Slavonije, Baranje i Srijema. Promjene u demografskim procesima utjecale su na dobnu strukturu stanovništva u Republici Hrvatskoj. U dokumentu pod nazivom „Demografska revitalizacija Republike Hrvatske do 2033. godine“ izvršna vlast navodi kako se u razdoblju između 1991. i 2021. godine udio starije populacije povećao se s 11,8 % na 22,5 %, dok se udio djece mlađe od 15 godina smanjio s 19,7 % na 14,3 %. Od 1991. do 2021. indeks starenja koji je naglo porastao, sa 60 na 157, a medijalna dob stanovništva povećala se s 36 na 45 godina.

5.1. Demografska (ne)stabilnost Slavonije, Baranje i Srijema

Mehanička neravnoteža, odnosno migracije, još je jedan od značajnih demografskih izazova. Naime, migracije se mogu podijeliti na unutarnje (unutar granica države) te vanjske (kretanje stanovništva između pojedinih država). U hrvatskoj svakodnevnici, kao i u brojnim drugim zemljama, prisutni su mnogobrojni primjeri različitih migracijskih tokova. Mladi ljudi često

odlaze u potrazi za boljim ekonomskim prilikama, što dodatno pogoršava problem starenja stanovništva, a konkretan primjer ovog problema može se vidjeti u općini Gunja u Vukovarsko-srijemskoj županiji. Prema popisu stanovništva iz 2021. godine, prosječna starost stanovnika općine Gunja iznosi 47 godina, što je znatno iznad nacionalnog prosjeka, dok više od četvrtine stanovništva čine osobe starije od 65 godina. Kao što je već dosta puta naglašeno mladi ljudi odlaze iz ovog kraja Republike Hrvatske u potrazi za boljim životnim prilikama, a broj rođenih je znatno manji od broja umrlih. Što se tiče unutarnje migracije, broj preseljenja u Republici Hrvatskoj bio je prilično konstantan u posljednjih pet godina, osim u 2020. godine u kojoj je dominirao koronavirus. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku objavljenim 2022. godine, navodi se kako se godišnje prosječno oko 72.000 ljudi seli unutar Hrvatske. Od toga, otprilike 20% preseljenja odvija se unutar istog naselja, 40% između gradova ili općina unutar iste županije, a preostalih 40% između različitih županija.

Vukovar, grad heroj, danas se nažalost suočava s izazovom starenja stanovništva, s obzirom da prema popisu stanovništva iz 2021. godine, više od četvrtine stanovništva Vukovara čine osobe starije od 65 godina, a ovaj trend je rezultat kombinacije faktora, uključujući iseljavanje mladih, nisku stopu nataliteta i posljedice Domovinskog rata. Poslijeratne godine u Vukovaru, nakon Domovinskog rata, obilježene su dubokim demografskim promjenama i izazovima poslijeratne obnove. Grad je pretrpio ogromna razaranja, a velik dio stanovništva bio je prisiljen napustiti svoje domove. Nakon završetka rata, Vukovar se suočio s teškim zadatkom obnove i povratka stanovništva. Prema riječima ugledne hrvatske ekonomistice Alice Wertheimer Baletić (1993.), proces povratka bio je spor i težak te su mnogobrojni stanovnici odlučili nastaviti život u drugim dijelovima Hrvatske ili u inozemstvu, dok su se pojedinci koji su se odlučili vratiti suočili s raznovrsnim i mnogobrojnim problemima, poput nedostatka stambenog prostora, nezaposlenosti i ratom prouzročenih psiholoških trauma. Iz toga se može zaključiti kako se demografska slika grada značajno promijenila, budući da se „grad heroj“ susreo s velikim smanjenjem broja stanovnika i promjenom etničke strukture. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, Hrvati su činili 47,2% stanovništva, Srbi 32,3%, a ostale nacionalnosti 10,7% (Wertheimer Baletić, 1993.).

Međutim, Domovinski rat izazvao je novi egzodus stanovništva, posebno Hrvata i drugih nesrpskih nacionalnosti. Nakon rata, etnička struktura Vukovara ponovno se značajno promijenila. Pa tako je prema popisu stanovništva iz 2011. godine, udio Hrvata u Vukovaru povećao se na 76,25%, dok se udio Srba smanjio na 18,07% (Wertheimer Baletić, 1993.). Ove brojke jasno ilustriraju dramatične promjene koje je Vukovar doživio tijekom 20. stoljeća, s

obzirom da je grad koji je nekada bio simbol multikulturalnosti i suživota postao poprište sukoba i etničkih podjela, a ujedno su posljedice tih događaja i danas vidljive i u demografskoj strukturi grada, ali i u društvenom i političkom životu Vukovara.

Također, gospodarska obnova je bila izazovna, budući da su mnoge tvornice i poduzeća bivali uništeni tokom rata, a stopa nezaposlenost je dosegala visoke razine. Kao posljedica svega ovoga javila se činjenica da je Vukovar izgubio status industrijskog središta, a tvornica Borovo, nekadašnji pokretač razvoja, suočila se s velikim problemima. Unatoč svim izazovima, Vukovar je pokazao izvanrednu otpornost i želju za obnovom, a uz pomoć državnih sredstava i međunarodne pomoći postupno obnavljao svoju infrastrukturu, stambene zgrade i kulturne znamenitosti te se prometnuo kao svojevrsni primjer grada koji je pretrpio ogromne gubitke i razaranja, ali je pokazao izvanrednu snagu i volju za obnovom.

Grad Vukovar provodi program subvencioniranja stambenih kredita za mlade obitelji kako bi ih potaknuo na ostanak ili povratak u grad. Također, lokalne vlasti su uložile značajna sredstva u razvoj poduzetničke zone, koja nudi povoljne uvjete za pokretanje i razvoj poslovanja s ciljem privlačenja investitora i stvaranja novih radnih mjesta. Nedaleko od Vukovara smjestilo se selo Šarengrad, nekada vrlo prepoznato po svojim vinogradima i voćnjacima. Međutim, danas većina stanovnika su starije osobe koje se teško nose s održavanjem poljoprivrednih gospodarstava. Upravo nedostatak radne snage dovodi do propadanja poljoprivrednih površina i smanjenja proizvodnje, a ova situacija dovodi do pitanja hoće li uspjeti održati tradicionalni seoski način života i pritom se zahtijevaju inovativna rješenja, poput udruživanja poljoprivrednih gospodarstava, korištenja moderne tehnologije i privlačenja mladih poljoprivrednika.

Ilok, najistočniji grad u Hrvatskoj, je poznat po svojoj bogatoj povijesti i vinogradima, ima velik potencijal za razvoj turizma, ali nedostatak mladih radnika predstavlja ozbiljnu prepreku. Kao rješenje za ovu situaciju predstavnici lokalne zajednice pokušavaju privući mlade ljude kroz programe stipendiranja i poticanja poduzetništva. Rekonstrukcijom glavnih znamenitosti, za što je u velikoj mjeri zaslužna Europska unija, odnosno sredstva iz Operativnog programa „Konkurentnost i kohezija“ pomoću kojeg bi Ilok, prema riječima vukovarsko-srijemskog župana mogao postati jedna od najatraktivnijih destinacija kulturnog turizma ne samo u Vukovarsko- srijemskoj županiji nego i u čitavoj Hrvatskoj, a između ostaloga važno je za naglasiti kako se na području grada Iloka nalazi restoran koji je prvi u Slavoniji dobio prestižnu Michelinovu preporuku.

Iako je Osijek najveći grad u istočnoj Hrvatskoj, i on nije imun na brojne demografske izazove karakteristične za cijelu Hrvatsku, kao i za Slavoniju, Baranju i Srijem. Udio starijih osoba u Osijeku je iznad nacionalnog prosjeka, što stvara pritisak na gradsku infrastrukturu i usluge. Posljedice starenja stanovništva su višestruke i dalekosežne, jer je poznato da smanjenje broja radno sposobnog stanovništva usporava gospodarski rast i smanjuje konkurentnost grada. Međutim, Osijek se ne predaje ovim izazovima te su stoga grad i lokalna zajednica prepoznali problem starenja stanovništva i zbog toga poduzimaju različite mjere kako bi privukli i zadržali mlade ljude, poboljšali kvalitetu života starijih osoba te osigurali održivi razvoj grada. Kao jedan od projekata unutar samoga grada, izdvaja se takozvani „Program za mlade na području grada Osijeka“ koji nudi mladim obiteljima subvencije za kupnju prve nekretnine u Osijeku, kao i poticaje za pokretanje vlastitog poslovanja. Kao prioritet ovoga program i sličnih strategija se izdvaja želja da se zainteresira mlade ljude da se dosele u Osijek i ostanu u njemu, obogaćujući tako demografsku i gospodarsku sliku grada. Često se voli naglasiti da Osijek predstavlja središte IT industrije u istočnoj Hrvatskoj, što mu ujedno daje priliku za privlačenje stručnjake i stvarajući nova radna mjesta u ovome brzorastućem sektoru. Kroz poduzetničku zonu „IT park Osijek“ i postojanjem mnogobrojnih IT tvrtki, gradske vlasti jamče atraktivne uvjete rada i mogućnosti za daljnji razvoj karijere, što predstavlja ključan faktor u privlačenju i zadržavanju mladih talenata.

Ulaganje u obrazovanje je još jedan ključni aspekt strategije za revitalizaciju Osijeka s obzirom da sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku nudi širok spektar studijskih programa, privlačeći studente iz cijele regije. Ova suradnja između grada Osijeka i sveučilišta naposljetku je rezultirala kreiranjem programa stručne prakse, dodjelama stipendija i sudjelovanje u projektima koji povezuju studente s lokalnim tvrtkama, omogućavajući im stjecanje praktičnih iskustava i olakšavajući im prelazak iz akademskog svijeta u svijet rada. Između ostaloga, grad ulaže i značajna novčane iznose u razvoj strukovnog obrazovanja, što garantira stvaranje kvalificirane radne snage za lokalno gospodarstvo. Pored svega navedenog, lokalne vlasti u Osijeku osnovale su poduzetnički inkubator BIOS, unutar kojeg je dostupna podrška mladim poduzetnicima u pokretanju i razvoju vlastitog poslovanja. Inkubator nudi prostor, kao i mentorsku podršku te edukacije i umrežavanje čime se pruža značajna pomoć mladim poduzetnicima pri kreiranju prvih koraka u poslovnom svijetu.

Problem starenja stanovništva nije ograničen samo na pojedinačne gradove i općine, već zahvaća cijele županije u istočnoj Hrvatskoj. Primjerice, Brodsko-posavska županija bilježi kontinuirani pad broja stanovnika i povećanje udjela starijih osoba. Ova županija suočava se sa

izazovima poput nedostatka radne snage, posebno u poljoprivredi i industriji te niskom stopom nataliteta. Osim toga, iseljavanje mladih i obrazovanih ljudi predstavlja značajan gubitak ljudskog kapitala za županiju te usporava gospodarski rast i smanjuje konkurentnost županije. Također, brojna sela u županiji suočavaju se s problemom izumiranja, jer mladi odlaze, a stariji ostaju sami i često bez adekvatne podrške, ali unatoč izazovima, lokalne zajednice u Brodsko-posavskoj županiji ne odustaju od borbe za svoju budućnost. Svjesni ozbiljnosti situacije, županijske vlasti prepoznale su starenje stanovništva kao ključni problem te su pokrenule niz projekata i strategija kako bi se suočile s ovim izazovom. Jedan od ključnih programa je „Strateški županijski program demografskog rasta i aktivnog življenja“, koji obuhvaća niz mjera usmjerenih na poticanje nataliteta, privlačenje i zadržavanje mladih obitelji te poboljšanje kvalitete života starijih osoba. Mjere uključuju ulaganja u progresivne dječje doplatke sukladno broju djece u obitelji, subvencije za stambene kredite i stambeno zbrinjavanje mladih obitelji, kao i povećanje stambenog fonda u javnom vlasništvu za najam mladim obiteljima.

Između ostaloga, kao smjernice kojima se pokušava zaustaviti iseljavanje mladog stanovništva ističu se i isplata stipendija za studente deficitarnih zanimanja kako bi ih potaknula na studiranje i ostanak u županiji, ulaganje u dječje vrtiće i škole bi osigurala kvalitetne uvjete za odgoj i obrazovanje djece, kao i kreiranje koordiniranog programa za aktivno starenje. Kao prilike koje se posebice ističu u „Provedbenom programu Brodsko-posavske županije za razdoblje 2021.-2025. godine“ navode se razvoj novih programa obrazovanja u skladu s Hrvatskim kvalifikacijskim okvirom s ciljem povezivanja obrazovnog sustava s tržištem rada Republike Hrvatske, odnosno Europske unije na svim razinama obrazovanja. Također, posebna se pažnja posvećuje podizanju razine kvalitete socijalnih usluga i daljnji razvoj novih kroz korištenje dostupnih sredstava iz Europskih strukturnih i investicijskih fondova i nacionalnih programa. Povrh svega, županija i lokalne zajednice zajednički financiraju projekte poput izgradnje dječjih igrališta, sportskih terena i domova za starije osobe, ali i isto tako surađuju u planiranju razvojnih projekata kako bi se osigurala dugoročna učinkovitost i održivost.

Požeško-slavonska županija, s velikim brojem ruralnih naselja, posebno je pogođena problemom starenja stanovništva i polako je dosegla alarmantne razmjere, s obzirom da je dovela do smanjenja poljoprivredne proizvodnje, propadanja infrastrukture i gubitka društvene kohezije u ruralnim zajednicama. Tvrtke se suočavaju s poteškoćama u pronalaženju kvalificiranih radnika, posebno u sektorima poput poljoprivrede i industrije, koji su ključni za regionalnu ekonomiju. Županija bilježi jednu od najnižih stopa nataliteta u Hrvatskoj, što znači da se rađa manje djece nego što je potrebno za održavanje stabilne populacije te je tijekom

2021. godine udjel mladih u ukupnom stanovništvu županije iznosio 14,3%. Poljoprivreda je tradicionalno jedna od najvažnijih gospodarskih grana u županiji, a plodno tlo i povoljna klima omogućuju uzgoj različitih kultura, dok je Požeško-slavonska županija nadaleko poznata po svojim vinogradima i voćnjacima. Grad Kutjevo je poznat po svojim vinogradima i proizvodnji vrhunskih vina, a vinarija Kutjevo d.d. slovi za jednu od najvećih i najpoznatijih vinarija u Republici Hrvatskoj. Stoga, županijske vlasti sudjeluju u velikoj mjeri u dodjeljivanju bespovratnih sredstava i subvencija za modernizaciju poljoprivrednih gospodarstava, poticanje ekološke proizvodnje i razvoj specifičnih poljoprivrednih grana. S obzirom na veliki udjel starog stanovništva i niži životni standard u odnosu na prosjek zemlje, lokalne vlasti su se posvetile razvoju mreže socijalnih usluga i programa za starije osobe kroz projekt „Zaželi“. Ovaj projekt je usmjeren na zapošljavanje žena starije životne dobi koje pružaju pomoć i podršku starijim i nemoćnim osobama. U Požeško-slavonskoj županiji, projekt je rezultirao zapošljavanjem nekoliko desetaka žena koje sada pomažu starijim osobama u svakodnevnim aktivnostima poput kućanskih poslova i svakodnevne nabavke namirnica. Osim što pomaže starijima, program omogućuje ženama da se aktivno uključe u društveni život i ostvare dodatni prihod. Pored toga, županija ulaže značajna sredstva u modernizaciju škola i vrtića, opremanje informatičkim kabinetima i stvaranje poticajnog okruženja za učenje. Primjerice, u Požegi je izgrađena nova moderna škola, financirana bespovratnim sredstvima iz programa „Sufinanciranje provedbe EU projekata na regionalnoj i lokalnoj razini u 2023.godini“, a u nekoliko drugih gradova i općina obnovljene su i proširene postojeće škole.

Požega, kao i mnogi drugi gradovi u Hrvatskoj, prepoznaje važnost digitalne transformacije i primjene pametnih tehnologija u svrhu poboljšanja kvalitete života svojih građana i stvaranja održivog urbanog okruženja. Cilj je olakšati pristup informacijama i uslugama, smanjiti birokraciju i povećati transparentnost rada gradske uprave. Požega također ulaže u razvoj pametne infrastrukture te razvoj održivih rješenja u području energetike i zaštite okoliša. Primjerice, u suradnji s lokalnim poduzećima, grad provodi projekte energetske obnove zgrada i uvođenja obnovljivih izvora energije. Iako su ovi projekti značajan korak naprijed, Požega još uvijek ima puno prostora za daljnji razvoj kao takozvani „pametni grad“. Potrebno je nastaviti s ulaganjima u pametnu infrastrukturu, digitalizaciju javnih usluga i razvoj inovativnih rješenja u različitim područjima. Također, važno je uključiti građane u proces digitalne transformacije i osigurati da pametne tehnologije služe njihovim potrebama i poboljšavaju kvalitetu njihovog života.

Između ostaloga, županija surađuje s visokoškolskim ustanovama u Osijeku i Zagrebu kako bi potaknula studente da se vrate u županiju nakon završetka studija. Stoga, županija organizira stručnu praksu za studente u županijskim institucijama i tvrtkama kako bi stekli praktična iskustva i upoznali se s mogućnostima zapošljavanja u županiji, a ujedno podržava i razvoj novih studijskih programa na Veleučilištu u Požegi koji su usklađeni s potrebama tržišta rada u županiji.

Virovitičko-podravska županija prepoznala je starenje stanovništva kao jedan od ključnih problema i pokrenula je niz inicijativa za demografsku revitalizaciju. Posljedice starenja stanovništva su dalekosežne i međusobno povezane, a kroz smanjeni udjel radno sposobnog stanovništva dolazi do manjka kvalificirane radne snage, posebno u sektorima kao što su primjerice poljoprivreda te zdravstveni sustav, što usporava gospodarski razvoj i inovacije, a time prouzrokuje opterećenje lokalnog proračuna, dok se istovremeno smanjuje baza poreznih obveznika, što otežava financiranje javnih usluga i infrastrukture. Jedna od ključnih strategija je poticanje mladih obitelji na ostanak i povratak u županiju, a za ostvarenje ovih primarnih ciljeva županijske vlasti odlučili se na cijeli niz mjera i financijskih potpora, kao što su jednokratne naknade za novorođenčad, subvencioniranje troškova vrtića i osiguravanje novčane pomoći za dobivanje stambenih kredita. Paralelno s tim, provode se mjere za poticanje zapošljavanja i razvoj poduzetništva, a upravo iz toga razloga županija aktivno surađuje s lokalnim poslodavcima, potičući ih na otvaranje novih radnih mjesta i pružanje mogućnosti za usavršavanje i napredovanje zaposlenika.

Također, potiče se razvoj malih i srednjih poduzeća kroz programe subvencioniranja i mentorstva, s naglaskom na sektore koji imaju potencijal za eksponencijalni rast i zapošljavanje, poput poljoprivrede, turizma te implementiranje inovativnih ideja kroz upotrebu obnovljivih izvora energije. Kao pokretač razvoja unutar Virovitičke-podravske županije ističe se mreža inkubatora, odnosno poduzetnički inkubatori u Virovitici, Orahovici, Pitomači te Slatini s ciljem doprinosa ka konkurentnosti regije, poduzetničkom okruženju i održivom razvoju Virovitičko-podravske županije stimuliranjem razvoja tehnoloških start-up poduzeća i otvaranjem novih radnih mjesta. Poduzetnički inkubator, zbog osobitosti svojih usluga, djelatnosti i umreženosti s lokalnim veleučilištem, predstavlja ključnu sponu između javnog i privatnog sektora. Njegova primarna misija je suradnja s gospodarstvenicima, poljoprivrednicima i službama Virovitičko-podravske županije kako bi se uspostavila poticajna poduzetnička klima, što se postiže jačanjem konkurentnosti gospodarstvenika i

poljoprivrednika kroz dostupnu poduzetničku infrastrukturu, savjetovanje, edukacije te razvoj i implementaciju gospodarskih razvojnih projekata.

Posebna pažnja posvećuje se unapređenju zdravstvene i socijalne skrbi za starije osobe te se ujedno ulažu značajna novčana sredstva potrebna za izgradnju i modernizaciju domova za starije i nemoćne, razvijaju se programi kućne njege i pomoći u kući, a zdravstveni djelatnici se educiraju za specifične potrebe starije populacije. Iako su ovi napori hvale vrijedni i pokazuju konkretne rezultate, suočavanje sa starenjem stanovništva zahtijeva dugoročan, integriran i multidisciplinarni pristup te je stoga nužno kontinuirano pratiti demografske trendove, evaluirati učinkovitost postojećih mjera te osigurati mogućnost prilagodbe promjenjivim okolnostima.

Rješavanje problema starenja stanovništva u istočnoj Hrvatskoj zahtijeva sveobuhvatan i dugoročan pristup. Istovremeno, potrebno je stvoriti uvjete koji će privući i zadržati mlade ljude, poput stvaranja novih radnih mjesta, poboljšanja infrastrukture i ulaganja u obrazovanje. Također, važno je razviti strategije za privlačenje migranata, posebno onih koji imaju vještine i znanja potrebna za razvoj lokalne ekonomije te osigurati njihovu uspješnu integraciju u lokalnu zajednicu. Starenje stanovništva u istočnoj Hrvatskoj nije samo statistički podatak, već duboko ukorijenjen ljudski problem koji utječe na živote pojedinaca, obitelji i zajednica. Bez odlučnih i koordiniranih mjera, ovaj problem će se samo pogoršavati, ugrožavajući budućnost ove regije. Stoga je ključno da svi relevantni akteri, uključujući državne institucije, lokalne vlasti i sami građani, zajedno rade na pronalaženju rješenja koja će osigurati održiv i prosperitetan razvoj istočne Hrvatske.

Postojanje mjera za poticanje nataliteta, poput financijske potpore obiteljima s djecom ili mogućnost rada od kuće mogu pripomoći u ublažavanju prirodne neravnoteže. Demografski stručnjaci naglašavaju važnost stvaranja okruženja koje je pogodno za obiteljski život, uključujući dostupnost i mogućnost visokokvalitetne brige o djeci te dostupnost svih primarnih institucija potrebnih za pristupačno stanovanje.

S druge strane, dolazak migranata može u određenoj mjeri apsorbirati ovaj problem, ali sa sobom pritom donosi nove izazove, poput integracije i kulturne raznolikosti. Također, u današnje vrijeme sve se više ističe važnost razumnog upravljanja migracijama, odnosno stvaranje razumljivih i pravednih migracijskih politika, kao i pojava potrebe za sustavnim ulaganjem u integraciju migranata, a pri čemu nisu samo u pitanju učenje jezika i kulture, već i osiguravanja jednakog pristupa obrazovanju, zapošljavanju, kao i zdravstvenoj skrbi.

Migracije su u suvremenom svijetu postale još izraženije i predstavljaju izniman podvig za mnoge zemlje, uključujući i Hrvatsku. Hrvatska se, kao članica Europske unije, suočava s brojnim izazovima i kontradikcijama. S jedne strane, „Lijepa naša“ je u očima migranata samo tranzitna zemlja kojom žele doći do bogatijih zemalja zapadne Europe, no pri tome se stvara značajan pritisak na granice i sustav azila. S druge strane, Hrvatska se svakodnevno susreće s uvijek aktualnim demografskim problemima osobito u ruralnim područjima poput Slavonije, Baranje i Srijema. Stoga je sadašnja migracijska politika u Hrvatskoj često kritizirana zbog svoje restriktivnosti i nedostatka jasnog dugoročnog cilja i vizije. Trenutne zakonske odredbe i procedure često su složene i dugotrajne, što otežava i komplicira postupak dobivanja radne i boravišne dozvole odvrćući tako potencijalne migrante. Integracija migranata u lokalne zajednice na području Slavonije, Baranje i Srijema predstavlja još jednu posebnu vrstu izazova s obzirom da su ove zajednice tradicionalne i često zatvorene prema strancima. Isto tako, jezične i kulturne barijere, kao i postojanje određenih predrasuda i stereotipa, mogu dodatno otežati prihvaćanje migranata.

Pristupanje Republike Hrvatske Europskoj uniji donijelo je promjene u strukturi imigracije, uz postupni porast broja doseljenika, koji je postao znatniji nakon 2017. godine. Dok je u početku polovica useljenika imala hrvatsko državljanstvo, nakon 2018. godine taj se udio značajno smanjio, a preko 70% novih useljenika su strani državljani. Analiza podataka od 2018. do 2021. godine pokazuje da velika većina stranih doseljenika, preko 85%, dolazi iz zemalja izvan Europske unije, a posebice prednjače zemlje iz okruženja poput Bosne i Hercegovine, Srbije, Kosova, Sjeverne Makedonije i Albanije. Zanimljivo je da su se među najčešćim zemljama podrijetla useljenika u tom razdoblju našle i neke azijske zemlje, poput Nepala, Indije i Filipina.

Demografski izazovi su složeni i višedimenzionalni, s obzirom da ne postoji jedno cjelokupno rješenje koje odgovara svima te je zbog toga potrebna kombinacija različitih mjera, prilagođenih pojedinim karakterističnim okolnostima svake zemlje. Demografski izazovi nisu samo problem, već i prilika, budući da potiču na razmišljanje i propitkivanje vlastitih vrijednosti, prioriteta i načina života. Uspješno suočavanje s demografskim izazovima zahtijeva hrabrost, inovativnost i solidarnost što predstavlja jedan svojevrsni izazov koji se mora premostiti kako bi se osigurala održiva i prosperitetna budućnost.

5.2. Neravnoteže na tržištu rada Slavonije, Baranje i Srijema

Slavonija, Baranja i Srijem suočavaju se s duboko ukorijenjenim neravnotežama na tržištu rada, odnosno rezultat su složenih društveno-ekonomskih čimbenika očitujući se tako kroz pomanjkanje kvalificirane radne snage u određenim sektorima, dok se pritom istovremeno susreću s visokom razinom nezaposlenosti, posebice među mladima i niskokvalificiranima. Jedan od ključnih problema je neusklađenost ponude i potražnje na tržištu rada, s obzirom da poslodavci u resorima poput IT-a, inženjerstva i zdravstvenog sustava su svjedoci da se teško pronalazi kvalificirane radnike, a istovremeno postoji i višak radne snage u sektorima s nižim plaćama te manje atraktivnim uvjetima rada, kao što su primjerice tradicionalna poljoprivreda i industrijska proizvodnja. Konkretni primjeri iz prakse ilustriraju ove izazove, pa tako na primjer osječke IT tvrtke često se suočavaju s poteškoćama u pronalaženju programera i drugih kompetentnih stručnjaka, unatoč visokim plaćama i dobrim uvjetima rada. Stoga, osječka IT tvrtka „Orqa“, specijalizirana za razvoj dronova se svakodnevno suočava s poteškoćama u pronalaženju iskusnih softverskih inženjera i stručnjaka za razvoj hardvera. Iako posjeduje iznimno konkurentne plaće koje „debelo“ odskaču od prosjeka Republike Hrvatske i sadrži mnogobrojne mogućnosti za profesionalni razvoj, tvrtka se i dalje susreće s konkurencijom u vidu većih IT centara u Zagrebu te inozemstvu.

Isto tako, kompanija Đuro Đaković iz Slavenskog Broda, koja se bavi proizvodnjom industrijske opreme, suočava se s nedostatkom inženjera strojarstva i zavarivača. Mladi inženjeri se u većini slučajeva odlučuju za selidbu u veće gradove ili inozemstvo zbog većih mogućnosti za profesionalni razvoj i napredovanje, dok se primjerice pomanjkanje zavarivača objašnjava nedostatkom interesa za strukovna zanimanja i nedovoljnim ulaganjem u obrazovanje za deficitarna zanimanja. Tvrtka pokušava riješiti ovaj problem kroz suradnju s lokalnim školama i fakultetima, ali i dalje se suočava s nedostatkom kvalificirane radne snage koja spremna odmah nastaviti s proizvodnjom.

Među ostalim, Nacionalnu memorijalnu bolnicu „Dr. Juraj Njavro“ u Vukovaru nisu zaobišli problemi s popunjavanjem radnih mjesta medicinskih sestara i tehničara, posebno u specijaliziranim odjelima poput intenzivne njege i hitne pomoći, budući da niske plaće i teški uvjeti rada čine ova zanimanja manje atraktivnima, što dovodi do odljeva kadrova u druge dijelove Hrvatske ili inozemstvo. Nadalje, tvornica šećera Viro u Virovitici suočava se s problemom starenja radne snage i nedostatkom mladih kvalificiranih radnika za rad na modernim proizvodnim linijama te se stoga tvrtka odlučila za financiranje programa

prekvalifikacija i stipendiranja čime bi se privukli mladi ljudi, ali i dalje se suočava s izazovima u pronalaženju dovoljno radnika.

Isto tako, tvornica Kandit u Osijeku, poznata po proizvodnji slatkiša i čokolade, suočava se s poteškoćama u pronalaženju radnika za proizvodne linije te unatoč velikim naporima da se poboljšaju uvjeti rada i povećaju plaće, tvrtka se bori s imidžom „teškog“ posla i nedostatkom interesa mladih za rad u proizvodnji. U najistočnijoj hrvatskoj županiji osnovne i srednje škole suočavaju se s nedostatkom nastavnika matematike, fizike i informatike, budući da mladi nastavnici često odlaze u veće gradove zbog boljih mogućnosti za profesionalni razvoj i napredovanje, dok stariji nastavnici odlaze u zasluženu mirovinu, a kroz ovakav nedostatak stručnog kadra značajno se utječe na kvalitetu obrazovanja u ruralnim područjima i dugoročno doprinosi općepoznatom problemu neusklađenosti obrazovnog sustava s potrebama tržišta rada.

S druge strane, poljoprivredna gospodarstva u Slavoniji, Baranji i Srijemu često ne mogu pronaći dovoljno radnika za sezonske poslove, poput berbe voća i povrća, zbog niskih plaća i teških uvjeta rada. Upravo iz toga razloga, voćnjak „Borinci“ u Jarmini, specijaliziran za uzgoj jabuka, ima problema s pronalaskom radnika za berbu i pakiranje voća te je za kontinuirano poslovanje potrebno zaposliti sezonske radnike iz susjednih zemalja, ali time se dodatno povećavaju troškovi proizvodnje i stvaraju logistički problemi. Među ostalim, vinarija „Iločki podrumi“ u Iloku te vinarija „Erdutski vinogradi“ u Erdutu suočavaju se sa nedostatkom iskusnih tehnologa te manjkom stručnjaka za vinogradarsku mehanizaciju. Upravo se iz ovoga razloga, procesom proizvodnje vina može utjecati na kvalitetu samoga vina, posebno u fazi fermentacije i odležavanja, što može ugroziti reputaciju vinarije i smanjiti konkurentnost na tržištu. Stoga, vinarija je prisiljena ulagati u edukaciju mladih kadrova, ali proces stjecanja potrebnog iskustva traje godinama. Ovi primjeri jasno pokazuju da neravnoteže na tržištu rada u primarnom sektoru Slavonije, Baranje i Srijema imaju ozbiljne posljedice za svakodnevno poslovanje poljoprivrednih gospodarstava.

Također, vlasnici farmi i malih obiteljskih gospodarstava svakodnevno se susreću sa brojnim izazovima, od nedostatka kvalificirane radne snage do problema s organizacijom rada i održavanjem konkurentnosti i upravo rješenje ovih problema zahtijeva hitnu akciju i sveobuhvatan pristup koji uključuje ulaganje u obrazovanje, poboljšanje uvjeta rada, povećanje plaća, poticanje udruživanja, specijalizaciju, digitalizaciju i razvoj ruralne infrastrukture.

Osim neusklađenosti ponude i potražnje, na tržištu rada Slavonije, Baranje i Srijema prisutne su i druge neravnoteže. Regionalne razlike u stopi nezaposlenosti su značajne, s najvišim

stopama u ruralnim područjima i manjim gradovima. Također, postoji značajna razlika u plaćama između muškaraca i žena, te između zaposlenih u javnom i privatnom sektoru, a rješavanjem ovih neravnoteža zahtijeva sustavan pristup svih dionika ekonomskog i gospodarskog života istočne Hrvatske. Ključno je ulagati u obrazovanje i cjeloživotno učenje, kako bi se osigurala kvalificirana radna snaga koja odgovara potrebama tržišta te je potrebno poticati razvoj poduzetništva i stvaranje novih radnih mjesta, posebno u sektorima s visokim potencijalom za rast. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku prosječna neto plaća u Hrvatskoj tijekom 2023. godine iznosila je nešto više od 1192 eura, dok je u pet slavonskih županija bila ipak nešto niža, pa je tako u Vukovarsko-srijemskoj iznosila 1070 eura, u Osječko-baranjskoj 1121 euro, u Brodsko-posavskoj 1072 eura, u Požeško-slavonskoj 1077 eura, dok je Virovitičko-podravskoj prosječna plaća iznosila 1043 eura. U usporedbi s godinom ranije prosječna neto plaća u Republici Hrvatskoj realan rast plaće iznosio je 4,6%. Vlada Republike Hrvatske na svojim službenim stranicama navodi i posebno ističe kako su prosječne mjesečne neto plaće su u posljednjih pet godina konstantno rasle, a najveći rast zabilježen je tokom 2022. godine.

Između ostalog, nužno je poboljšati uvjete rada i povećati plaće u sektorima s nižim plaćama, kako bi se privukla i zadržala radna snaga. Također, neophodan je angažman na smanjenju regionalnih razlika kroz ciljne mjere poticanja razvoja ruralnih područja i manjih gradova. Uspješna borba protiv neravnoteža na tržištu rada Slavonije, Baranje i Srijema zahtijeva suradnju svih aktera, što uključuje sinergiju između vlade, poslodavaca, obrazovnih institucija i sindikata. Samo zajedničkim naporima možemo stvoriti tržište rada koje će biti pravedno, uključivo i održivo, te koje će omogućiti svima da ostvare svoj puni potencijal.

5.3. Povezanost regionalnog razvoja i demografskih trendova u Slavoniji, Baranji i Srijemu

Analiza ključnih pokazatelja, pa čak i površna usporedba, jasno ukazuje na značajne razlike između županija u Hrvatskoj, a navedeni nesrazmjeri se očituju u neto dohotku po stanovniku, prosječnoj stopi nezaposlenosti, visini proračuna, promjenama u broju stanovnika, obrazovanosti stanovništva i gustoći naseljenosti. Ove razlike su još izraženije na lokalnoj razini, što dodatno naglašava regionalne disparitete u zemlji. „Popis stanovništva proveden 2021. godine ponovno je očekivano ukazao na razmjere demografskog sloma Republike

Hrvatske čije su se naznake očitavale desetljećima prije samog početka ukupne depopulacije na našim prostorima“ (Strmota, Ivanda, 2021.).

Recentni demografski-statistički podaci jasno pokazuju da Slavonija, Baranja i Srijem prolaze kroz postupak ukupne depopulacije, uzrokovanom dugotrajnim utjecajem brojnih negativnih faktora na demografski razvoj. Sve nepovoljniji trendovi u prirodnom prirastu, migracijama i ukupnom kretanju stanovništva dodatno pogoršavaju situaciju. Isto tako, ubrzano pražnjenje istočne Hrvatske rezultat je međusobno povezanih čimbenika: daleko brojnijeg broja umrlih u odnosu na rođene te intenzivnijeg iseljavanja u usporedbi s doseljavanjem.

Prema službenim podacima u razdoblju od 2001. do 2017. samo na osnovi prirodnoga pada i negativnog salda vanjske migracije demografski gubitak Slavonije, Baranje i Srijema iznosio je više od 80 tisuća stanovnika, što je –3,9% prisutnoga stanovništva iz 2001. godine. Prema procjeni Državnog zavoda za statistiku sredinom 2017. u istočnohrvatskim su županijama živjela približno 730 tisuća stanovnika, pri čemu demograf Dražen Živić (2017.) ističe kako su od popisa u 2011. godini slavonske županije izgubile više od 73 tisuće stanovnika, odnosno prosječan godišnji demografski gubitak iznosio je približno 10,5 tisuća stanovnika. „Iako su mnogi predviđali umjeren utjecaj, pokazalo se da je ulazak u Europsku Uniju bio značajni moment koji je micanjem, ili barem ublaživanjem, barijera mobilnosti uvelike pospješio odlazak stanovništva u potrazi za boljim životom“ (Akrap i sur., 2017.). Prema relevantnim projekcijama, depopulacijski trend u Slavoniji, Baranji i Srijemu će se nastaviti, pa čak i intenzivirati do sredine 21. stoljeća. Također, očekuje se daljnje pogoršanje neravnoteže u dobnoj strukturi stanovništva, što će negativno utjecati na radnu i ekonomsku aktivnost regije.

Promišljajući o mjerama aktivne demografske politike, Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku od 2018. godine aktivno se bavi demografskim izazovima provodeći mjere usmjerene na poboljšanje materijalnih uvjeta u sustavu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. Kroz strateški plan Ministarstva i uz pomoć sredstava iz Državnog proračuna i fondova EU, ulaže se u izgradnju gotovo 300 novih dječjih vrtića te poboljšanje postojećih, s ciljem smanjenja regionalnih nejednakosti i poticanja ravnomjernog razvoja. Ukoliko se nastavi dosadašnji trend demografskoga izumiranja kao tipa općega kretanja stanovništva, društveni, ekonomski i demografski razvoj i napredak Slavonije, Baranje i Srijema je neizvjestan. Stoga, hitna primjena sveobuhvatnih i dugoročnih mjera demografske revitalizacije, integriranih u ekonomsku, populacijsku, obiteljsku, socijalnu i regionalnu politiku, od ključnog je nacionalnog i strateškog interesa za Republiku Hrvatsku.

6. Strategije i mjere za ostvarenje ekonomske i demografske stabilnosti

Slavonija, Baranja i Srijem su regije koje posjeduju neiskorišteni potencijal koji, uz pravilne strategije i mjere, može biti iskorišten za ostvarenje održivog razvoja i prosperiteta. Ključ za ekonomski preporod regije može se pronaći u diverzifikaciji gospodarstva, s obzirom da tradicionalna poljoprivreda, ne može sama nositi teret razvoja. Stoga, potrebno je poticati razvoj novih industrija koje će stvoriti kvalitetna radna mjesta i mladima osigurati sigurno mjesto za rad i život.

Među poduzetnicima sa sjedištem na prostoru pet slavonskih županija najveće ukupne prihode s iznosom većim od jedne milijarde eura te najveće prihode od prodaje u inozemstvu tokom 2020. godine ostvarila je kompanija Prvo plinarsko društvo d.o.o. sa sjedištem u Vukovaru. Pored njih, analizom financijskih izvješća moguće je saznati da je tvrtka Žito d.o.o. sa sjedištem u Osijeku također ostvarila prihode u iznosu od nekoliko stotina milijuna eura, što nikako ne bi trebalo čuditi, budući da se radi o jednome od najvećih poljoprivrednih konglomerata u Republici Hrvatskoj. Među tvrtke s najvećom razinom prihoda moguće je svrstati i požešku tvrtku Agronom čija je glavna djelatnost trgovina poljoprivrednim proizvodima, poljoprivrednom mehanizacijom te repromaterijalom za poljoprivredu.

Unutar brošure Regionalnog razvoja Republike Hrvatske objavljenog 2023. godine se pratila ukupna produktivnost pojedine županije te bilo bi značajno za spomenuti kako je rast BDP-a u Vukovarsko-srijemskoj županiji dosegnuo najveći porast s apsolutnim iznosu, to jest zabilježio je povećanje za 16,2% u 2020. godine spram 2010. godine, odnosno 13,3% je bio veći nego 2016. godine (Drvenkar, 2023.).

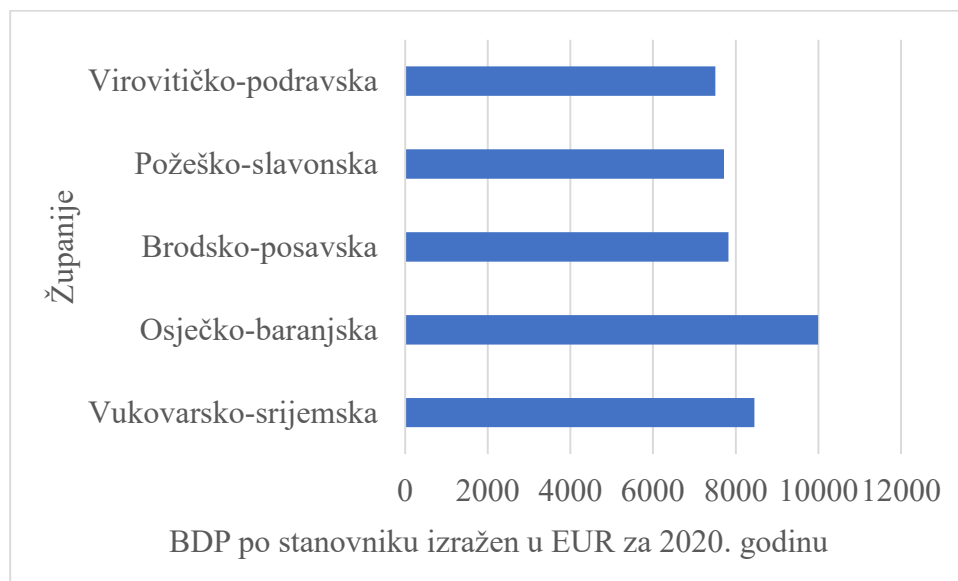
Analizirajući preostale slavonske županije može se doći do zaključka kako su, Osječko-baranjska, Brodsko-posavska, Požeško-slavonska te Virovitičko-podravska županija bilježe trend rasta ukupne produktivnosti u odnosu na desetljeće ranije, s obzirom da je svaka od navedenih županija ostvarila 2020. godine povećanje ukupne produktivnosti između 7% i 8% u odnosu na 2010. godinu. Proučavanjem podataka iz tablice koja se nalazi ispod teksta moguće je doći do zaključka da Osječko-baranjska županija bilježi najveći iznos BDP po glavi stanovnika od svih slavonskih županija (8684 eura u 2018. godini), dok su ostale županije ostvarile BDP po glavi stanovnika u razmaku od 6500 do 6800 eura tijekom 2018. godine.

Tablica 3: Vrijednosti bruto domaćeg proizvoda i bruto domaćeg proizvoda po stanovniku u odabranim godinama za pet slavonskih županija

	<i>Bruto domaći proizvod (u tis. EUR)</i>				<i>Bruto domaći proizvod po stanovniku (u EUR)</i>			
	<i>2001</i>	<i>2008</i>	<i>2013</i>	<i>2018</i>	<i>2001</i>	<i>2008</i>	<i>2013</i>	<i>2018</i>
<i>Republika Hrvatska</i>	25.985.527,00	47.985.760,00	43.835.491,00	51.183.021,00	6.043,00	11.131,00	10.303,00	12.270,00
<i>Osječko-baranjska županija</i>	1.472.639,00	2.834.347,00	2.438.202,00	2.572.105,00	4.624,00	9.162,00	8.105,00	8.684,00
<i>Vukovarsko-srijemska županija</i>	692.143,00	1.260.220,00	1.047.505,00	1.170.673,00	3.635,00	6.853,00	5.961,00	6.730,00
<i>Virovitčko-podravska županija</i>	409.195,00	614.826,00	496.378,00	536.375,00	4.448,00	7.048,00	5.979,00	6.525,00
<i>Požeško-slavonska županija</i>	359.166,00	553.726,00	460.964,00	499.066,00	4.306,00	6.897,00	6.081,00	6.620,00
<i>Brodsko-posavska županija</i>	633.705,00	1.031.602,00	888.329,00	1.016.206,00	3.846,00	6.384,00	5.700,00	6.607,00

Izvor: Autor izradio prema dostupnim podacima na stranicama Državnog zavoda za statistiku (Bruto domaći proizvod za Republiku Hrvatsku za odabrane godine)

Slika 1: Vrijednosti bruto domaćeg proizvoda po stanovniku u 2020. godini za pet slavonskih županija

Izvor: Autor izradio na temelju brošure Ministarstva regionalnog razvoja i fondova Europske unije (Regionalni razvoj Republike Hrvatske izdanje 2023.)

Na prostoru pet slavonskih županija trenutno se provodi „Projekt Slavonija, Baranja i Srijem“ koji je pokrenut je kako bi osiguralo 2,5 milijardi eura (18,75 milijardi kuna) iz EU fondova isključivo za provedbu projekata na području istočne Hrvatske. Na stranicama Vlade Republike

Hrvatske navodi se da je koordinator ovoga projekta predsjednik Vlade Republike Hrvatske, a osigurana sredstva prenamijenit će se za daljnje investiranje u različitim sektorima, kao što su primjerice poduzetništvo, poljoprivreda, obrazovanje, zdravstvo, vodoopskrba i odvodnja. Savjet za Slavoniju, Baranju i Srijem okuplja ključne aktere s ciljem da razvoj ove regije postane prioritet hrvatskih vlada. U radu Savjeta sudjeluju ministri zaduženi za korištenje EU fondova, župani pet slavonskih županija, čelnici regionalnih razvojnih agencija, predstavnici lokalne samouprave, parlamenta, predsjedničkog ureda, te ključnih gospodarskih i akademskih institucija.

U razdoblju između 2014. i 2020. godine na području Vukovarsko-srijemske, Osječko-baranjske, Brodsko-posavske, Požeško-slavonske te Virovitičko-podravske županije na snazi je bio operativni program pod nazivom „Program ruralnog razvoja u financijskom razdoblju 2014.-2020“ čiji je primarni cilj bio „spašavanje“ hrvatske poljoprivrede i hrvatskoga sela. Naime, prema dostupnoj literaturi često se naglašava kako je potencijalno propadanje poljoprivrede uvelike zaslužno i za nestanak hrvatskoga sela i najvećeg dijela Domovine. Treba realno sagledati stvari te priznati kako je nemoguće očekivati da hrvatska poljoprivreda bude međunarodno konkurentna kako količinama, tako i cijenama. I upravo iz toga razloga, domaća poljoprivreda može biti konkurentna na svjetskom tržištu svojom raznovršnošću i kakvoćom te bi ovo ujedno trebala biti najveća zadaća onih koji zastupaju interese hrvatskog sela i seljaka.

Program „Projekt Slavonija, Baranja i Srijem“ uvodi niz novih mjera, od kojih su najznačajnije one koje projektima s područja manje razvijenih županija daje prednost u sufinanciranju putem izravnih dodjela. Ovaj pristup omogućuje ciljano korištenje sredstava EU fondova kako bi se osigurala veća apsorpcija sredstava u slavonskim županijama te ojačali kapaciteti lokalne i područne samouprave za pripremu i provedbu projekata u ovom financijskom razdoblju. Važno je za naglasiti kako je Savjet za Slavoniju, Baranju i Srijem već sredinom 2021. godine na području pet slavonskih županija bio ugovorio 2,35 milijardi eura bespovratnih sredstava, što predstavlja 94,54% od inicijalnog iznosa.

Ključni cilj je uspostaviti uvjete za uvođenje specijaliziranog regionalnog programa, „Operativnog programa za područje Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema“, u financijskom razdoblju Europske unije od 2021. do 2027. godine. Ovim projektom bi se uveliko olakšalo brže i efikasnije korištenje europskih strukturnih i investicijskih fondova, unutar okvira „Projekta Slavonija, Baranja i Srijem“. Nadalje, planira se provedba mjera poput razvoja novog modela indeksa razvijenosti, kreiranje mape siromaštva te dizajniranje analitičke osnove za redefiniranje statističkih regija u novom financijskom razdoblju.

S obzirom na to da ruralna područja čine preko 90% teritorija i dom su za više od 50% stanovništva zemalja članica Europske unije, jačanje politike ruralnog razvoja postaje sve važnije i predstavlja jedan od ključnih strateških odrednica Europske unije. Države članice i regije imaju obvezu zajamčiti uravnoteženu provedbu ove politike pravilnom raspodjelom sredstava, uključujući i određena sredstva namijenjena inicijativi LEADER. Lokalne akcijske grupe (LAG-ovi) preuzimaju ključnu ulogu u strateškom planiranju ruralnog razvoja na lokalnoj razini. Međutim, proces kreiranja politike kroz uključivanje lokalnog stanovništva i interesnih skupina još je u ranoj fazi, a kapaciteti ljudskih resursa su ograničeni. Različite inicijative usmjerene su na izgradnju i jačanje socijalnog kapitala u ruralnim područjima Hrvatske, kroz savjetovanje, obrazovanje i usavršavanje, kao i provedbu specifičnih projekata poput ekološke poljoprivrede i agroturizma.

Poljoprivreda je neosporno jedna od ključnih strateških grana pojedinog gospodarstva, uključujući i hrvatsko, te ima značajnu ulogu u sveukupnom razvoju Republike Hrvatske. Njezin utjecaj se proteže na različite gospodarske segmente, posebno na prehrambeno-prerađivačku industriju i turizam, ali i na trgovinu, energetiku, promet, kemijsku industriju i mnoge druge. Ovakva povezanost s drugim djelatnostima stvara efekt multiplikacije, što znači da je stvarna važnost poljoprivrede za hrvatsko gospodarstvo znatno veća nego što to pokazuju raznorazne brojke. Kada se razmatra razvoj hrvatske poljoprivrede, posebno u kontekstu članstva u Europskoj uniji, potrebno je analizirati trenutno stanje i potencijale. Pritom treba naglasiti da postojeća struktura poljoprivrede, osobito u pogledu poljoprivrednog zemljišta kao ograničenog resursa od državnog značaja i strukture poljoprivrednih gospodarstava, nije povoljna. Temeljni preduvjeti za povećanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje su povećanje produktivnosti, što se može postići primjenom novih tehnika i tehnologija, uključujući digitalizaciju. U konačnici ovakve inovacije trebale bi povećati produktivnost rada i resursa. Također, nužne su investicije u primarnu proizvodnju i preradu, s posebnim naglaskom na prepoznatljivosti proizvoda.

Krucijalni čimbenik za postizanje ciljeva strategija, podrazumijevajući i cilj Vlade o povećanju poljoprivredne proizvodnje za 30% do 2030. godine, jest motiviranost samih poljoprivrednika za modifikacije na vlastitim gospodarstvima. U Hrvatskoj prevladavaju mala poljoprivredna gospodarstva koja teško mogu ostvariti adekvatne i pouzdane prihode, stoga „Strateški plan Zajedničke poljoprivredne politike“ potiče udruživanje poljoprivrednika kroz potporu proizvođačkim organizacijama. Zajedničkim djelovanjem poljoprivrednici jačaju svoju tržišnu poziciju, skraćuju lanac opskrbe hranom i omogućuju zajednički rad na brendiranju proizvoda.

Mladi poljoprivrednici imaju posebnu ulogu u ovom procesu, osiguravši im potporu iz fondova za provedbu zajedničke poljoprivredne politike, uključujući veći postotak sufinanciranja investicija u poljoprivrednu proizvodnju, posebno u zelenu i digitalnu tranziciju, te stopostotno financiranje kupovine zemljišta kroz financijske instrumente s ciljem povećanja površina gospodarstava. Očekuje se da će mladi poljoprivrednici aktivno sudjelovati u planiranju lokalnih razvojnih strategija kroz intervenciju za LEADER, koja će u sljedećem programskom razdoblju biti temelj razvoja ruralnih zajednica i osigurati napredak u pružanju usluga prema potrebama lokalnog stanovništva.

Kako bi se osigurao daljnji razvoj ruralnih područja, ključno je postići sinergiju i komplementarnost mjera svih politika i strategija na nacionalnoj razini. Stoga, Ministarstvo poljoprivrede aktivno sudjelovalo u programiranju Europskih strukturnih i investicijskih fondova za razdoblje 2021.-2027., usklađujući intervencije „Strateškog plana Zajedničke poljoprivredne politike“ s tim programskim dokumentima. Kroz ovaj strateški plan nastavit će se financiranje izgradnje i obnove vrtića, tržnica i komunalne infrastrukture, a započet će i financiranje centara kompetencija.

Europski zeleni plan, kao razvojna strategija usmjerena na klimu, okoliš i zaštitu prirode, potiče prakse i ulaganja za integraciju i ublažavanje klimatskih promjena. Podrška će se pružiti praksama i ulaganjima usmjerenim na optimizaciju i ublažavanje klimatskih promjena kako bi se ostvarili klimatski ciljevi. Ciljevi očuvanja okoliša postići će se poticanjem praksi koje štite tlo, vodu i zrak, s posebnim naglaskom na ekološku poljoprivredu.

Hrvatska populacijska politika, s ciljem demografske otpornosti, mora biti održiva, sveobuhvatna, međusektorski integrirana te zasnovana na znanju, doprinoseći blagostanju svih dobnih skupina i ublažavanju regionalnih nejednakosti. Do 2033. godine, Hrvatska bi trebala stvoriti povoljnije uvjete za obitelji i mlade, fokusirajući se na njihove različite potrebe što uključuje unaprjeđenje dopusta i razvoj fleksibilnih radnih aranžmana koji omogućuju bolje usklađivanje obiteljskog i poslovnog života, ravnopravnost muškaraca i žena u tom pogledu, izgradnju i proširenje kvalitetnih usluga za skrb i obrazovanje djece, povećanje novčanih naknada obiteljima s malodobnom djecom te osiguranje pristupačnog stanovanja za mlade odrasle osobe i parove.

Roditeljski dopusti igraju ključnu ulogu u usklađivanju obiteljskih obveza i plaćenog rada, omogućujući roditeljima privremeni izlazak s tržišta rada kako bi se posvetili skrbi o djetetu u najranijoj dobi. Usklađivanjem s regulativama EU, Hrvatska je 2022. godine uvela novi

"očinski dopust" kao pravo u sustavu roditeljskih potpora za zaposlene i samozaposlene očeve u trajanju od deset radnih dana za jedno dijete. Također, fleksibilizacija radnog vremena i mjesta rada je postala važan aspekt pronatalitetnih i obiteljskih politika u mnogim europskim zemljama. Jednokratne naknade za novorođenčad, za razliku od redovitih financijskih transfera poput dječjeg doplatka, predstavljaju poseban oblik financijske potpore često korišten s ciljem povećanja stope fertiliteta. Iako mogu imati pozitivne učinke na fertilitet, oni su obično kratkotrajni i dovode do privremenog povećanja stope fertiliteta uz visoke financijske troškove. Pristupačna i sveobuhvatna zdravstvena skrb za ranjive skupine, majke i djecu, posebno u najranijoj dobi djeteta, prioritet je demografske politike. Osiguravanje jednake dostupnosti zdravstvene skrbi na cijelom teritoriju Hrvatske, uključujući ruralna i prometno slabije povezana područja te otoke, uz pomoć razvoja i primjene telemedicine, doprinijet će poboljšanju kvalitete života i poticanju gospodarskog razvoja tih područja.

Uravnotežen regionalni razvoj socijalnih usluga mora se zasnivati na stvarnim potrebama svake lokalne zajednice, uvažavajući njihove specifičnosti. Jedan od ključnih prioriteta u suočavanju s demografskim izazovima je usmjeren na starije osobe. S obzirom na očekivano povećanje životnog vijeka, broj i udio starijih osoba će nastaviti rasti u narednim desetljećima. Također, sve je vidljivije starenje unutar starije populacije, s porastom broja i udjela osoba starijih od 80 godina. Kako bi se učinkovito i kvalitetno suočila s izazovima starenja, Vlada Republike Hrvatske treba razviti politike koje obuhvaćaju cijeli životni vijek pojedinca i osiguravaju veću dobrobit, duži životni vijek osiguran dobrom i pristupačnom zdravstvenom skrbi te smanjenje zdravstvenih problema. Također, uspješno je stvoren sustav privlačenja ljudskih resursa, koji uključuje uspješnu integraciju doseljenika u hrvatsko društvo, te su osigurani kvalitetni uvjeti za rad i život u novoj sredini. Osim toga, cilj je smanjiti emigraciju, poticati povratak iseljenika te imigraciju stranih državljana, u skladu s ekonomskim i regionalnim potrebama države, što bi dovelo do ujednačenije unutarnje mobilnosti. Nadalje, poticajnim mjerama javnih politika i ciljanim ulaganjima treba smanjiti regionalne nejednakosti, što će rezultirati boljom kvalitetom života u ruralnim područjima.

7. Suvremeni demografski trendovi i refleksije na ekonomski razvoj Slavonije, Baranje i Srijema

Primjećuje se da su općenito ruralna područja koja su nedovoljno razvijena u usporedbi s velikim metropolskim urbanim naseljima, suočavaju s brojnim specifičnim situacijama kao što su znatan pad broja stanovnika, među ostalim zbog stope nataliteta, visine prihoda niže od nacionalnog prosjeka ili prosjeka EU-a te poteškoće u teritorijalnoj integraciji s drugim regijama zbog čega su izloženi riziku od depopulacije. Među ove regije spadaju i Slavonija, Baranja i Srijem te se kroz strateške dokumente Europske unije ističe da u ruralnim regijama trenutačno živi 28 % europskog stanovništva, no predviđa se da će se taj broj u budućnosti znatno smanjiti (Europska komisija, 2023.).

Posebno se ističe važnost inicijativa Europske unije usmjerenih na ruralna područja, poput kohezijske i poljoprivredne politike, koje bi trebale potaknuti bolju koordinaciju između političkih inicijativa za poticanje zapošljavanja mladih, poduzetništva, digitalizacije te podršku mladim i novim poljoprivrednicima. Također, dokumenti Europske unije upozoravaju na specifične faktore koji potiču demografske promjene, prisiljavajući stanovnike ruralnih područja na iseljavanje, a druge odvrćaju od doseljavanja. Među tim faktorima su loša infrastruktura, nedovoljno razvijen ili nedostupan brzi širokopojasni internet, visoka nezaposlenost mladih, ograničene mogućnosti zaposlenja, posebno za visokoobrazovane, nedostatak javnih i privatnih usluga, otežan pristup zdravstvenoj zaštiti, smanjene mogućnosti za obrazovanje te manjak kulturnih i zabavnih sadržaja.

Naglašavanje nedostatka raznolikosti u regionalnoj gospodarskoj strukturi može dovesti do negativne percepcije tih regija, čak i među njihovim stanovnicima, koji bi mogli izraziti nezadovoljstvo kvalitetom života, infrastrukturom i dostupnim uslugama. Stoga je ključno razvijati strategije za unaprjeđenje gospodarstva temeljenog na znanju, stvaranjem mreža znanja i ulaganjem u ljudski kapital. Također, razvojna politika ruralnih područja EU ističe potrebu za strategijama koje će preokrenuti trendove migracije radne snage na svim razinama, od Europske unije do lokalne. Pandemija je dodatno naglasila važnost digitalizacije i dostupnosti zdravstvenih usluga u rijetko naseljenim ili demografski ugroženim područjima, što otvara prilike za stvaranje novih radnih mjesta u regijama sa starenjem stanovništva. Također, porast rada na daljinu tijekom pandemije mogao bi biti koristan alat za suzbijanje

depuplacije ruralnih područja, omogućavajući mladim obrazovanim ljudima da ostanu u svojim zajednicama.

Kao primjer uspješnog implementacije modela može se izdvojiti savezna pokrajina Bavarska u jugoistočnoj Njemačkoj koja je uspjela zadržati mlade ljude i privući nove stanovnike kroz investicije u infrastrukturu, obrazovanje i istraživanje, kao i kroz poticanje razvoja visokotehnoloških industrija i stvarali radna mjesta s visokom dodanom vrijednošću. Kao drugi pozitivan dokaz ističe se Republika Irska koja je doživjela značajan gospodarski rast i smanjenje nezaposlenosti, što je privuklo mlade ljude iz drugih dijelova Europe pritom ulažući u svoje obrazovane programe i istraživanja te stvaranjem povoljnog okruženja za strane investicije.

Sposobnost ruralnih područja u Hrvatskoj da se natječu ovisi o nekoliko ključnih faktora, uključujući unaprjeđenje tehničke infrastrukture, povećanje dostupnosti osnovnih usluga i poticanje poduzetništva. Ulaganja u navedena područja rezultirat će stvaranjem preko 14 tisuća novih radnih mjesta i 84 infrastrukturna projekta. Dodatno, europski program LEADER uložiti će oko 103 milijuna eura u ruralna područja, što će potaknuti društvene inovacije. Oko 87% ruralnog stanovništva će imati koristi od 54 strategije lokalnog razvoja koje provode lokalne akcijske grupe u okviru pristupa LEADER, naglašavajući važnost uključivanja zajednice u proces donošenja odluka. Analize Svjetske banke ističu kako su u posljednjih nekoliko godina, Hrvatska je zabilježila značajan rast stranih ulaganja, što je dovelo do niza pozitivnih efekata na gospodarstvo. Na stranicama Vlade Republike Hrvatske nedavno je objavljeno kako je renomirana agencija Fitch potvrdila kreditni rejting Hrvatske „BBB+“ uz pozitivne izgleda za daljnji napredak. Također, agencija Fitch je utvrdila kako je na kraju 2023. hrvatski realni BDP bio gotovo 16% veći u usporedbi s razinom prije pandemije u četvrtom kvartalu 2019. godine. Ujedno procjenjuju da bi gospodarski rast u razdoblju 2024.-2025. trebao prosječno iznositi 3,2%, dok se prosjek europodručja procjenjuje na 1,1%. Isto tako, Fitch identificira Republiku Hrvatsku kao jednu od najuspješnijih država EU u povlačenju sredstava iz Mehanizma za oporavak i otpornost.

Slavonija, Baranja i Srijem, regije smještene na istoku Hrvatske, nude jedinstveno iskustvo ruralnog turizma koje posjetitelje vraća korijenima, tradiciji i netakutoj prirodi. U zadnjih nekoliko godina ovaj oblik turizma postaje sve popularniji, nudeći autentičan doživljaj života na selu, daleko od gradske vreve i užurbanosti. „Značaj ruralnog turizma, prije svega, ogleda se u vrlo važnoj interakciji poljoprivredne proizvodnje, proizvodnje tradicionalnih proizvoda,

prezentiranja tradicije, tradicijske gastronomije i turističkih usluga – korištenjem postojećih resursa ruralnog prostora i sela, kao njegovog sastavnog dijela“ (Cvetek, 2015.).

Mnoga sela u Slavoniji, Baranji i Srijemu bila su suočena s iseljavanjem i propadanjem, a ruralni turizam pružio je priliku za njihovu obnovu i revitalizaciju. Stoga, razvoj turizam u ruralnom prostoru važan je činitelj koji potencijalno može naposljetku imati korisnu ulogu u modernizaciji i održivoj relativizaciji sela. Kao temelj razvitka ruralnog turizma ističu se turistička seoska obiteljska gospodarstva, ali uz to se pojavljuje želja predstavnika lokalne vlasti za kreiranjem unikatne turističke ponude čime se stvaraju preduvjeti za daljnji rast i stvaranje imidža samih ruralnih destinacija.

Agroturizam i turizam na seoskim gospodarstvima u Hrvatskoj nalaze se još uvijek u početnoj fazi s velikom mogućnosti strelovitog porasta, s obzirom da su kroz povijest državne vlasti bile daleko više orijentirane te fokusirane na razvoj hrvatskog turizma u priobalnim krajevima, uz dugogodišnje ignoriranje ruralnog prostora i obiteljskih seoskih gospodarstava. Promjene društveno-ekonomskog sustava početkom devedesetih godina 20. stoljeća bile su poticaj razvoju ove vrste turizma u Hrvatskoj. Ruralni turizam ima pozitivan utjecaj na razvoj lokalnih zajednica, budući da dolazi do stvaranja novih radnih mjesta u turizmu, poljoprivredi i obrtu potičući ekonomski rast i smanjuje iseljavanje.

Uz pravilno planiranje i upravljanje, ruralni turizam ima potencijal transformirati Slavoniju, Baranju i Srijem u vodeću destinaciju održivog turizma u Hrvatskoj i Europi. Isto tako, ovo podneblje nadaleko je poznato po svojoj bogatoj kulturnoj baštini, očuvanoj prirodi i gostoljubivim domaćinima te može postati primjer kako turizam postaje pokretač pozitivnih promjena u ruralnim područjima.

8. Zaključak

Demografska stabilnost odnosi se na postizanje stabilne i održive strukture stanovništva koja može podržati gospodarski rast i društvenu dobrobit bez izazivanja nepotrebnog pritiska na resurse ili infrastrukturu. Uravnoteženje ovih čimbenika zahtijeva koordinirane napore u kreiranju politike, gospodarskom razvoju, obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i upravljanju imigracijom. Postizanje demografske i ekonomske stabilnosti Slavonije, Baranje i Srijema izazovan je zadatak, ali ujedno i prilika za stvaranje stabilnog te prosperitetnog društva. Izazovi povećanog pada broja stanovništva i prirodnog starenja rezidenata u Slavoniji, Baranji i Srijemu predstavljaju složen problem, s obzirom da se pet slavonskih županija suočava s migracijom mladih, niskom stopom nataliteta i starenjem stanovništva, što ima negativne utjecaje, a i u konačnici neželjene posljedice za tržište rada, gospodarstvo i socijalnu koheziju. Međutim, ovaj rad pokazuje da sa razlogom postoji mnogo načina te vjere za uspješno oživljavanje ovog kraja Republike Hrvatske.

Korištenjem sredstava iz EU fondova, poput „Projekta Slavonija, Baranja i Srijem“, daje se značajna financijska potpora razvojnim projektima u navedenim regijama. Međutim, važno je osigurati da se sredstva koriste na učinkovit i transparentan način, s fokusom na projekte koji će dugoročno koristiti stanovništvu i već „poljuljanom“ gospodarstvu. Gospodarski rast treba poticati potporom malom i srednjem poduzetništvu, razvojem seoskog turizma i agroturizma, a razumno korištenje EU fondova treba usmjeriti na stvaranje dobrog poslovnog okruženja koje privlači ulaganja i omogućuje rast lokalnim poduzetnicima. Kroz regionalnu suradnju i inicijative može se stvoriti gospodarska mrežu koja će podržati održivi razvoj i pospješiti regionalnu konkurentnost.

Konačno, budućnost Slavonije, Baranje i Srijema zavisi o sposobnosti i odlučnosti u prepoznavanju i korištenju potencijala ovoga kraja „Lijepe naše“. Inkluzivnim i inovativnim pristupima, moguće je stvoriti okruženje u kojem stanovništvo ima pristup kvalitetnom životu, profesionalnom razvoju i socijalnoj integraciji. Uz sustavna ulaganja i provedbu zdravih politika, Slavonija, Baranja i Srijem mogu biti primjer demografskog i ekonomskog oporavka, ne samo za Hrvatsku, već i za cijelu regiju, pokazujući kako sinergija lokalnih inicijativa i podrška šire zajednice može preobraziti izazove u prilike za budući napredak. Međutim, ključ uspjeha leži u integraciji svih dionika društva, od lokalnih zajednica i poduzetnika do nacionalnih vlasti i europskih institucija. Zahvaljujući suradnji te kontinuiranim predanim radom može se osigurati da Slavonija, Baranja i Srijem ostanu „žitnica Hrvatske“, ali i postanu regije pune života, prosperiteta i prilika za sve generacije.

9. Literatura

1. Belačić, S. (2019). 'Demografska tranzicija u Republici Hrvatskoj', Završni rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, citirano: 01.09.2024., <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:261158> (datum pristupa: 07.09.2024.)
2. Bogdanović, Mario Prilog teoriji ljudskog kapitala: koja svojstva radne snage treba smatrati bitnim sastavnicama ljudskog kapitala ? // Ekonomija (Zagreb), 15 (2008), 1; 45-81(datum pristupa: 07.09.2024.)
3. Čavrak, V. (2003). 'Održivi razvoj ruralnih područja Hrvatske', Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, 1(1), str. 61-77. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/26171> (datum pristupa: 02.09.2024.)
4. Deskar-Škrbić, Ivo Bićanić i Milan. B2B2 9: Endogeni modeli rasta – o proizvodnji ideja u gospodarstvu. 22. siječanj 2020., <https://arhivanalitika.hr/blog/b2b2-9-endogeni-modeli-rasta-o-proizvodnji-ideja-u-gospodarstvu/>. (datum pristupa: 2.9.2024.)
5. Drvenkar, N. (2023). Regionalni razvoj u Hrvatskoj 2023, Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova EU, ISSN: 2991-7425, dostupno na: <https://eufondovi.gov.hr/wp-content/uploads/2023/12/MRRFEU-Brosura-A4-Regionalni-razvoj-u-Hrvatskoj-2023.pdf> (datum pristupa: 12.03.2024.)
6. Galić, V. (2023). Jačanje ljudskih i regionalnih potencijala Istočne Hrvatske sredstvima EU fondova, *disertacija*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:236:618959> (datum pristupa: 12.03.2024.)
7. Gugić, K. (2021). Stanje i potencijal gospodarskog razvoja Slavonije i Baranje, *završni rad*, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:124:392065> (datum pristupa: 12.03.2024.)
8. Jozić, A. (2022). Razvoj turizma u Slavoniji, završni rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:651258> (datum pristupa: 12.03.2024.)
9. Jurić, T. (2022). Prostorni aspekt demografske revitalizacije: rad na daljinu kao demografska mjera, *Političke analize: tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku*, Vol. 11 No. 41, str. 3-12, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/275508> (datum pristupa: 10.3.2024.)
10. Kovačević, G., Bogdan, Ž. (2023). Demografski okviri ukupne razvojne politike u Hrvatskoj, *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, Vol. 21 No. 2, str. 105-128, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/313964>, (datum pristupa: 10.3.2024.)
11. Nejašimović, I., Toskić, A. (2013). Starenje stanovništva pograničnih područja Republike Hrvatske, *Acta Geographica Croatica*, Vol. 40. No. 1., str. 1-13, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/147256> (datum pristupa: 12.3.2024.)
12. Penava, B., Z. (2022). Gospodarski pokazatelji u Istočnoj Slavoniji i Srijemu, *Mostariensia*, 26(2), str. 127-142, dostupno na: <https://doi.org/10.47960/2831-0322.2022.2.26.127> (datum pristupa: 12.3.2024.)
13. Pokos, N. (2017). Osnovna demografska obilježja suvremenog iseljavanja iz Hrvatske, *Političke analize: tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku*, Vol. 8 No. 31, str. 16-23, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/192427> (datum pristupa: 10.3.2024.)
14. Poljanec Borić, S. (2008). Razvoj Vukovarsko- Srijemske županije u svjetlu socioekonomske tipologije endogenog razvitka u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja* 17, br. 1-2 (93-94), str. 3-26, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/22618> (datum pristupa: 12.3.2024.)

15. Ružić, K., N., Jurčević, K., Ramljak, O., Luchetti, M., F. (2023). Ključni čimbenici iseljavanja iz Hrvatske i ostanka u iseljeništvu prema percepciji iseljenika, *Migracijske i etničke teme*, Vol. 39 No. 1, str. 81-104, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/310896> (datum pristupa: 10.03.2024.)
16. Šundalić, A. i Barković, I. (2008). Razvojne perspektive Vukovarsko-Srijemske županije u uvjetima oskudnosti socijalnoga kapitala', *Društvena istraživanja*, 17(1-2 (93-94)), str. 77-99, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/22638> (datum pristupa: 12.03.2024.)
17. Šundalić, A. (2003). Demografski i politički utjecaji na konfesionalnu sliku Istočne Hrvatske, *Migracijske i etničke teme*, Vol. 19 No. 1, str. 29-47, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/7954> (datum pristupa: 10.03.2024.)
18. Šterc, S. (2023). Hrvatski demografski i migracijski nesklad, *Kroatologija*, Vol. 14 No. 1, str. 13-32, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/306399> (datum pristupa: 10.03.2024.)
19. A. Štulhofer, Društveni kapital i njegova važnost, *Filozofski fakultet Zagreb*, 2003., str. 2., dostupno na: https://www.ffzg.unizg.hr/socio/astulhof/tekstovi/astulhof_drustvkap.pdf (datum pristupa: 2.9.2024.)
20. Wertheimer-Baletić, A. (2017). Demografski procesi u Hrvatskoj i u zapadnoeuropskim zemljama – razlike, sličnosti i specifičnosti, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*. Razred za društvene znanosti, No. 529=52, str. 1-28, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/193332> (datum pristupa: 11.03.2024.)
21. Wertheimer-Baletić, A. (2006). Eksplicitna i implicitna populacijska politika u europskim zemljama, *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, Vol. 4 No. 1, str. 1-22, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/10881> (datum pristupa: 11.03.2024.)
22. Wertheimer-Baletić, A. (2005). Polazišta za populacijsku pronatalističku politiku u Hrvatskoj, *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci : časopis za ekonomsku teoriju i praksu*, Vol. 23 No. 2, str. 217-236, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/1742> (datum pristupa: 11.03.2024.)
23. Wertheimer-Baletić, A. (2004). Depopulacija i starenje stanovništva – temeljni demografski procesi u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, Vol. 13 No. 4-5 (72-73), str. 631-651, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/16231> (datum pristupa: 11.03.2024.)
24. Wertheimer-Baletić, A. (2003). Dugoročni demografski procesi u Hrvatskoj u svjetlu popisa stanovništva 2001. godine, *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, Vol. 1 No. 1, str. 91-103, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/26176> (datum pristupa: 11.03.2024.)
25. Wertheimer-Baletić, A. (1993). Jedno i pol stoljeće u brojčanom razvoju stanovništva Vukovara i Vukovarskoga kraja, *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, Vol. 2 No. 2-3 (4-5), str. 455-477, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/32536> (datum pristupa: 11.03.2024.)
26. Živaković-Kerže, Z. (2014). Utjecaj ratnih posljedica na gospodarstvo Slavonije i Srijema, *Mostariensia*, 18(1-2), str. 61-74, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/133977> (datum pristupa: 12.03.2024.)
27. Živić, D. (2017). Demografsko pražnjenje Istočne Hrvatske, *Političke analize: tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku*, Vol. 8 No. 31, str. 24-32, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/192429> (datum pristupa: 10.03.2024.)
28. Živić, D. (1997). Etnodemografski okvir srpske agresije na hrvatsko Podunavlje, *Acta Geographica Croatica*, Vol. 32. No. 1., dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/84632> (datum pristupa: 12.03.2024.)

9. Dodaci

Popis slika

Slika 1: Vrijednosti bruto domaćeg proizvoda po stanovniku u 2020. godini za pet slavonskih županija 30

Popis tablica:

Tablica 1: Prikaz kretanja broja stanovništva za odabrane godine u pet slavonskih županija 13

Tablica 2 : Prikaz broja doseljenog i odseljenog stanovništva u pet slavonskih županija u 2018. i 2022. godini..... 14

Tablica 3: Vrijednosti bruto domaćeg proizvoda i bruto domaćeg proizvoda po stanovniku u odabranim godinama za pet slavonskih županija 30